

Gestaltningförslag av utemiljö vid Villa Roos Park

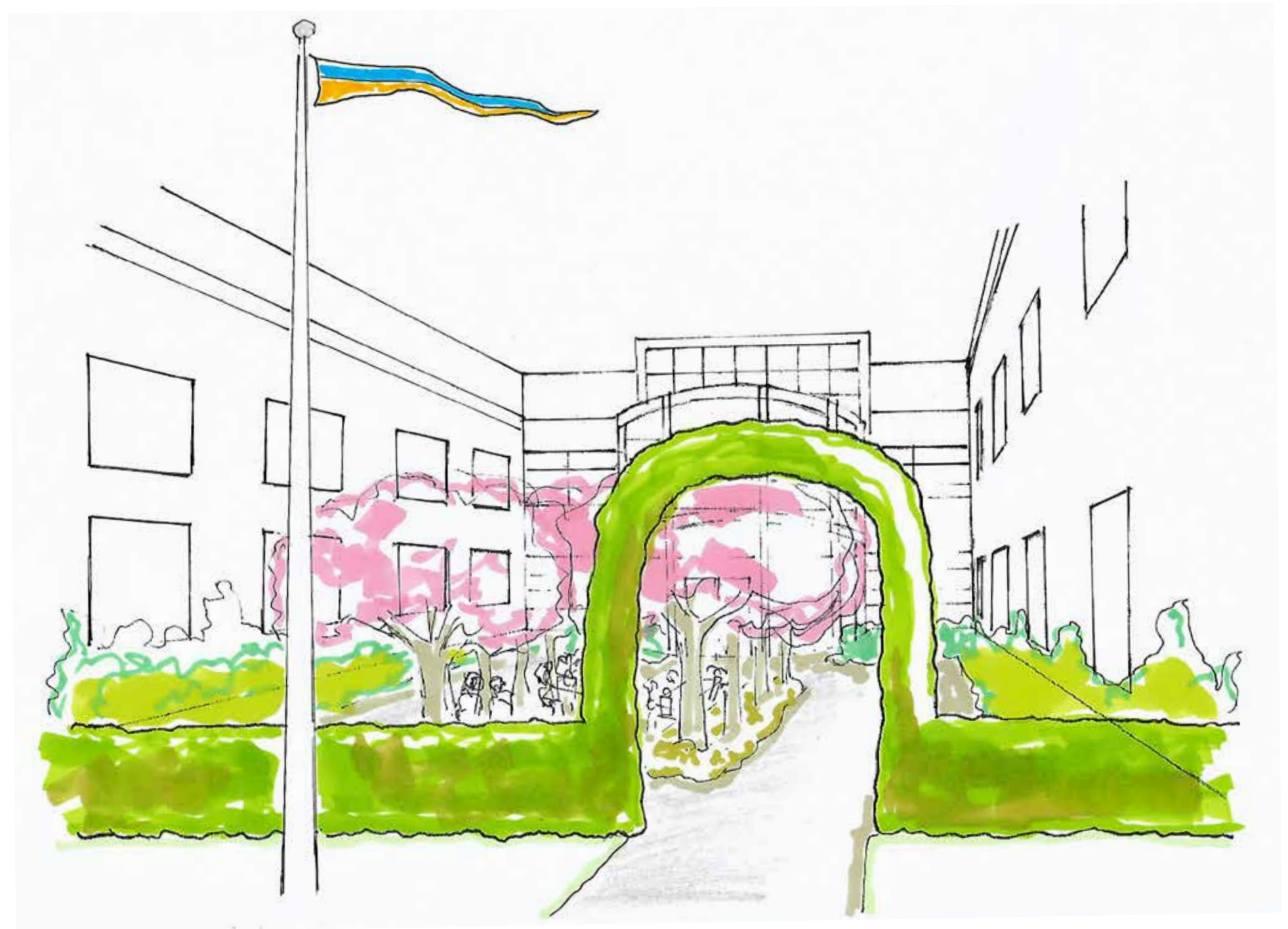
– med stöd av evidensbaserad design i vårdssammanhang

Design proposal for the outdoor environment at Villa Roos Park

– with the support of evidence-based design in healthcare contexts

Åsa Nilsson

Självständigt arbete • 15 hp
Trädgårdsingenjör: design – kandidatprogram
Alnarp 2020

Gestaltningförslag av utemiljö vid Villa Roos Park

– med stöd av evidensbaserad design i vårdsammanhang

Design proposal for the outdoor environment at Villa Roos Park

– with the support of evidence-based design in healthcare contexts

Åsa Nilsson

Handledare: Anna Bengtsson, SLU, Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

Examinator: Petra Thorpert, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur, G2E - Trädgårdsingenjör: design

Kurskod: EX0847

Program: Trädgårdsingenjör: design – kandidatprogram

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2020

Omslagsillustration Åsa Nilsson

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: bekväm design, evidensbaserad design, hälsoträdgård, salutogens, sinnesträdgård, stimulerande design, terapeutisk trädgård, trädgård i vård

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Att bidra till utveckling av utemiljöer kring vårdinrättningar och äldreboenden och därmed ge personerna som vistas där möjlighet till meningsfull tillvaro genom givande utevistelse känns verkligt engagerande.

Mitt intresse för design av utemiljöer i vårdsammanhang förstärktes under kursen Hälsoträdgårdar, SLU 2019. Stora möjligheter till värdefull samvaro mellan boende, personal och anhöriga ryms inom en anpassad och väl omhändertagen trädgårdsmiljö. Därtill möjligheter till motion, rekreation och naturupplevelser.

Ett hjärtligt tack till fil. dr. Anna Bengtsson, SLU, som varit min handledare och som möjliggjorde detta projekt. Tack även till personal vid Villa Roos Park som bidragit med värdefull information och idéer för trädgårdens utveckling och hur den bättre ska kunna integreras i den dagliga verksamheten. Stort tack också till Anette Blåberg och Katarina Blåberg Good Garden, som fungerat som mina bollplank under processen.

Sammanfattning

I det här examensarbetet undersöks hur en avgränsad del av utemiljön vid Vardaga Villa Roos Park (i regi av omsorgsföretaget Vardaga, fortsättningsvis benämnt Villa Roos Park), ett särskilt boende för personer med demenssjukdom, kan utvecklas med stöd av EBD, evidensbaserad design av utemiljöer i vårdssammanhang (Bengtsson et al., 2018).

Frågeställningarna som besvaras är hur en avgränsad del av utemiljön vid Villa Roos Park kan utvecklas med stöd av evidensbaserad design och vilka växter som är lämpliga utifrån målgruppens särskilda behov.

Syftet har varit att utarbeta en övergripande designlösning för att visa hur utemiljön i högre utsträckning kan användas och integreras i aktiviteter med fokus på växtlighetens positiva betydelse för upplevelsen av trädgården.

Utgångspunkten för kandidatarbetet har varit kursen Hälsosträdgårdar, inom programmet Trädgårdsingenjör design, SLU. Där gav en fördjupningsdel möjlighet att lära mer om personer med demenssjukdom och deras behov i kontakt med utemiljön.

Arbetet inleds med en kort beskrivning av begreppet hälsosträdgård. Fakta om demenssjukdomar och hur personer påverkas av demenssjukdom har också sammanställts, för förståelse av målgruppens behov. En teoretisk bakgrund beskriver de analysmodeller som använts (se sidan 3).

Arbetets resultatdel fokuserar kring designprocessen med stöd av EBD (Bengtsson et al., 2018). Processen har genomförts i tre steg där steg ett inbegrep undersökning av miljön med platsbesök, platsdokumentation och samtal med verksamhetschef om önskemål för utveckling av den avgränsade delen av trädgården. Resultat av undersökningar och information sammanställdes. Ett antal brister i den nuvarande utemiljön identifierades och ett antal önskemål om trädgårdens användning framkom. Utifrån indelning under rubrikerna Brister i utemiljön och Önskemål för trädgårdens utveckling gavs i steg två förslag till åtgärder. Dessa samlades under tre teman med utgångspunkt i QET, Quality evaluation tool (Bengtsson & Grahn, 2014). QET-verktyget behandlar platsens möjlighet att anpassas utifrån evidensbaserade designteorier i vårdssammanhang.

I det tredje steget och som resultat av designprocessen presenteras ett gestaltningsförslag i form av en övergripande illustrationsplan med tillhörande växtförslag. Gestaltningen bygger på de tre temana, utifrån vilka fem trädgårdsrum skapats: Gångstråk, Innergård, Stilla trädgård, Köksträdgård och Regnträdgård. Trädgårdsrum har skapats för sociala aktiviteter, sinnesstimulans och möjlighet till motion såväl som för lugn och ro i en mer kravlös miljö. Genomgående läggs fokus på orienterbarhet och säkerhet (ibid).

Flera faktorer har beaktats gällande växtvalen: Trädgården har försetts med en vintergrön struktur och växter har valts som tydliggör årstidsväxlingar och skapar skönhetsvärden året om. Växter har valts för att vara välbekanta (Grönt kulturarv 2020) och för färg, doft och smak. Växter som gynnar pollinatörer och bidrar till en upplevelserik och varierad miljö är också betydelsefulla. I köksträdgården kan en mängd aktiviteter ske knutna till odling, skötsel och skörd. Frukt, bär, grönsaker och örter är därför viktiga inslag i trädgården. Växters behov utifrån ståndort, skötsel och särskilda växtval för översvämningsytan har varit andra faktorer att beakta, liksom att undvika giftiga växter (Giftinformationscentralen 2014) och alltför pollenspridande växter (Astma- & allergilinjen u. å.).

Resultatet av arbetet tydliggjorde att en mängd faktorer behöver beaktas gällande utformning av miljöer för personer med demens. Växtlighetens positiva betydelse för utemiljöer i vårdssammanhang kan inte nog understrykas. Om rätt förutsättningar ges vid utformandet av utemiljön, så att den kan samspela med såväl omgivning som arkitektur på bästa sätt, ges den även möjlighet att stödja varje brukare utifrån individuella behov.

Abstract

This thesis examines how a limited part of the outdoor environment at Vardaga Villa Roos Park (under the auspices of the care company Vardaga, hereafter referred to as Villa Roos Park), a nursery home for people suffering from dementia, can be developed with the support of EBD, evidence-based design of outdoor environments in care context (Bengtsson et al., 2018).

The questions that are answered are how a limited part of the outdoor environment at Villa Roos Park can be developed with the support of evidence-based design and which plants that are suitable based on the target group's special needs.

The purpose has been to prepare an overall design solution to show how the outdoor environment can be used and integrated to a greater extent in activities with a focus on the positive significance of vegetation for the experience of the garden.

The starting point for the bachelor's thesis has been the course Health Gardens, within the program Garden Engineer Design, SLU. There, an in-depth section provided the opportunity to learn more about people with dementia and their needs in contact with the outdoor environment.

The introduction of the thesis is a brief description of the concept of health gardens. Facts about dementia and how people are affected by dementia have also been compiled, to understand the needs of the target group. A theoretical background describes the analysis models used (see page 3).

The results part of the work focuses on the design process with the support of EBD (Bengtsson et al., 2018). The process has been implemented in three steps, where step one included an investigation of the environment with site visits, site documentation and conversations with the operations manager about wishes for the development of the delimited part of the garden. The result of surveys and information were compiled. A number of deficiencies in the current outdoor environment were identified and a number of requests for the use of the garden emerged. Based on the division under the headings Deficiencies in the outdoor environment and Requests for garden development, proposals for solutions were given in step two. These were assembled under three themes based on QET, Quality evaluation tool (Bengtsson & Grahn, 2014). The QET tool processes the site's ability to adapt based on evidence-based design theories in healthcare contexts.

In the third step and as a result of the design process, a design proposal is presented in the form of an overall illustration plan with associated plant proposals. The design is based on the three themes, from which five garden rooms have been created: Walkway, Courtyard, Quiet garden, Kitchen garden and Rain garden. Garden rooms have been created for social activities, sensory stimulation and the opportunity for exercise as well as for peace and quiet in a more unpretentious environment. Throughout, the focus is on orientability and security (ibid).

Several factors have been taken into account regarding the plant choices: The garden has been provided with an evergreen structure and plants have been chosen that clarify seasonal changes and create beauty values all year round. Plants have been chosen to be familiar (Grönt kulturarv 2020) and for color, aroma and taste. Plants that benefit pollinators and contribute to an experiential and varied environment are also important. In the kitchen garden, a variety of activities can take place related to cultivation, care and harvesting. Fruits, berries, vegetables and herbs are therefore important elements in the garden. The needs of plants based on location, care and special plant choices for the rain garden have been other factors to consider, as well as avoiding poisonous plants (Giftinformationscentralen 2014) and overly pollen-spreading plants (Astma- & allergilinjen u. å.).

The results of the work made it clear that a number of factors need to be taken into account regarding the design of environments for people with dementia. The positive significance of vegetation for outdoor environments in care contexts cannot be overemphasized. If the right conditions are given for designing a health-care garden, so that it can interact with both the environment and architecture in the best way, it can also support each user based on individual needs.

Innehållsförteckning

<i>Inledning</i>	1	Växternas olika funktioner	10
Begreppet hälsoträdgård	1	Vintergrön struktur	10
		Välbekanta växter	10
<i>Bakgrund</i>	1	Växter som lockar pollinatörer	10
Om demenssjukdom	1	Icke giftiga växter	10
Symptom och sjukdomspåverkan	1	Taggfria växter	10
Behov i kontakt med omgivningen	1	Växter som inte ger upphov till allergi	10
Hur utemiljön kan användas av personer med demens	1	Regnträdgårdens växter	10
En sammanställning av positiva hälsoeffekter av aktiv utevistelse för äldre	2		
Evidensbaserad design	2	<i>Trädgårdens rum</i>	
		– Gångstråk med entré, fruktträsallé och fjärilsrabatt	11
<i>Problemformulering/Syfte/Frågeställning/Avgränsning</i>	2	– Innergård	12
		– Stilla trädgård	13
<i>Teoretisk bakgrund: QET-verktyget</i>	3	– Köksträdgård	14
Fyra zoner av kontakt med utemiljön	3	– Regnträdgård	15
19 evidensbaserade miljökvantiteter	3		
Stödjande miljöer – utmaningsgradienten	3	<i>Diskussion</i>	16
		Utmaningar i arbetsprocessen	16
<i>Metod</i>	4	Slutsatser	16
Platsen och de boende	4		
Steg 1: Resultat av undersökningar	4	Källförteckning	17
Steg 2: Förslag till åtgärder	4		
Steg 3: Gestaltning som resultat av designprocess	4	<i>Bilagor</i>	
		Bilaga 1: Platsdokumentation	18
<i>Resultat av undersökningar</i>			
Platsanalys	5	Bilaga 2: Platsundersökning med stöd av QET	
Platsens karaktär	5	– Fyra zoner av kontakt med utemiljön	19
Ståndort och markkaraktär	5		
Avgränsning och rörelsemönster	5	Bilaga 3: Platsundersökning med stöd av QET	
		– 19 miljökvantiteter varav 6 miljökvantiteter för bekväm design	20
<i>Förslag till åtgärder</i>			
Tre teman för bekväm respektive stimulerande design	6	Bilaga 4: Platsundersökning med stöd av QET	
Skyddat och ombonat/Säkerhet/Orienterbarhet	6	– 19 miljökvantiteter varav 13 miljökvantiteter för stimulerande design	21
Sociala aktiviteter/Sinnesstimulans/Motion	6		
Vila och avkoppling/Sinnlig stimulans/ Kravlöshet	6	Bilaga 5: Sammanställning av brister och önskemål	
		– enligt samtal med verksamhetschef	22
		– enligt intervjuer med fem personer inom vård och en anhörig till boende	22
<i>Gestaltningsförslag</i>		Sammanställning av aktiviteter man önskar bedriva	22
Koncept: Villa Roos Park Sinnesträdgård	7	Sammanställning av brister i utemiljön	
Köksträdgård	7	– enligt Fyra zoner av kontakt med utemiljön	22
Gångstråk med entré, fruktträsallé och fjärilsrabatt	7		
Stilla trädgård	7		
Regnträdgård	7	Bilaga 6: Sammanställning av brister i utemiljön	
Innergård	7	– enligt 19 miljökvantiteter	23
Illustrationsplan	8		
		Bilaga 7: Växtlista	24
Miljöer för inspiration	9		
Odlingslandskapet och lundmiljön	9		
Parken	9		
Den lantliga äldre trädgården	9		
Villaträdgårdarna	9		

Inledning

Hälsoträdgårdars syfte är att vara en miljö där vila och återhämtning står i fokus och där sinnena stimuleras genom fascination, det vill säga en upplevd kravlöshet i restaurativ miljö.

(Kaplan & Kaplan, 1989)

Begreppet hälsoträdgård

Att människor mår bra av att regelbundet komma utomhus och vistas i naturen är för många en självklarhet och forskningen på området ökar och uppmärksammas allt mer.

I Sverige är begreppet hälsoträdgård en sammanfattning av olika typer av trädgårdar som används för att påverka besökaren positivt och fungera som en återhämtande miljö (Abramsson & Tenngart, 2003). Vi använder förutom benämningen hälsoträdgård (generell positiv inverkan) även indelningen terapiträdgård (aktiviteters positiva inverkan) och restaurativ trädgård (naturens positiva inverkan). Olika patientgrupper kräver olika utformade hälsoträdgårdar för olika aktiviteter: En terapiträdgård finns i anslutning till en vård-enhet och här används bland annat odling för att ge fysisk träning, social gemenskap och som del i trädgårdsterapi. En restaurativ trädgårds funktion är att utgöra möjlighet till återhämtning i en naturlig miljö som inte är alltför sinnessstimulerande. För personer med demenssjukdom behöver utemiljön tillgodose en kombination av dessa miljökvaitéer (ibid).

Bakgrund

I det här arbetet undersöks hur en del av utemiljön vid Villa Roos Park, ett särskilt boende för personer med demenssjukdom, kan utvecklas med stöd av evidensbaserad design (Bengtsson et. al., 2018).

Verksamhetschefen vid Villa Roos Park hade uttryckt önskemål om ett samarbete med SLU på evidensbaserad grund om en vidareutveckling av en avgränsad del av utemiljön. Kontakten förmedlades genom fil. dr. Anna Bengtsson Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi SLU och möjliggjorde användningen av miljön för detta examensarbete.

Utgångspunkten för kandidatarbetet har varit kursen Hälsoträdgårdar, inom programmet Trädgårdsingenjör design, SLU. Där gav en fördjupningsdel möjlighet att lära mer om personer med demenssjukdom och deras behov i kontakt med utemiljön.

Utemiljön vid Villa Roos Park har dokumenterats och analyserats med stöd av QET, Quality evulation tool (Bengtsson & Grahn, 2014) som behandlar platsens möjlighet att anpassas utifrån evidensbaserade designteorier inom vårdsammanhang.

Frageställningarna som besvaras är hur en avgränsad del av utemiljön vid Villa Roos Park kan utvecklas med stöd av evidensbaserad design och vilka växter som är lämpliga med hänsyn till flera skilda faktorer utifrån målgruppens behov.

Arbetet inleds med fakta om demenssjukdom, för förståelse av målgruppens olika behov i kontakt med utemiljön. En sammanställning av positiva hälso-effekter för äldre generellt följer och begreppet Evidensbaserad design förklaras. En teoretisk bakgrund beskriver de analysmodeller som använts.

Processen har genomförts i tre steg där steg ett inbegriper undersökning av miljön med platsbesök, platsdokumentation och samtal med verksamhetschef om önskemål för utveckling av den avgränsade delen av trädgården. Resultat av undersökningar och information sammanställs. I steg två ges förslag till åtgärder under tre teman utifrån bekväm respektive stimulerande design (Bengtsson & Grahn 2014). I det tredje steget och som resultat av designprocessen presenteras ett gestaltningsförslag i form av en övergripande illustrationsplan med tillhörande växtförslag.

Om demenssjukdom

Behovet av vård och särskilda boenden för personer med demenssjukdom ökar snabbt i Sverige. Vi lever längre och risken att insjukna i en demenssjukdom ökar med stigande ålder (Regeringen u. å.). Mest ökar sjukdomarna i utvecklingsländer, på grund av ökad medellivslängd och stora grupper av åldrande befolkning (Demenscentrum u. å.).

Olika demenssjukdomar påverkar olika delar av hjärnan varför personer med olika form av demens får delvis olika symptom. Gemensamt för alla demenssjukdomar är dock att hjärnan påverkas så att nervceller bryts ner och dör. Det leder till att förmågan till tankeprocesser som att tala, tänka, minnas och planera avtar (Hjärnfonden u.å). Den vanligaste formen av demens är Alzheimers sjukdom (ibid). Alzheimers sjukdom är en grupp av sjukdomar med liknande symptom (Demenscentrum u. å.). Det finns idag bromsmediciner men inget botemedel mot Alzheimers, enligt Alzheimerfonden beräknades år 2016 nästan 170 000 personer ha diagnosen demens i Sverige varav 60–70 procent med Alzheimers. Omkring 25 000 personer insjuknar varje år i demens (Hjärnfonden u. å.).

Symptom och sjukdomspåverkan

Patienter med Alzheimers sjukdom är ofta äldre än 65 år men sjukdomen kan i sällsynta fall debutera redan i 50-årsåldern. Hos äldre personer uppträder vanligen först minnesstörningar och sjukdomsförloppet är ofta långsamt medan det hos yngre personer ofta sker ett snabbare förlopp. Sjukdomsförloppet delas in i tre stadier, mild, måttlig och svår. Allt eftersom sjukdomen fortskrider får personen större problem med minne, orienteringsförmåga, koncentration och tal. Balansen och perceptionsförmågan påverkas av sjukdomen, man får en lägre stresströskel och långsammare bearbetning av sinnesintryck. Buller och andra irriterande ljud kan upplevas mycket störande. Oro och depression är vanligt (Edberg 2012). Fallolyckor, ofta beroende på en kombination av försämrad balans och läkemedelspåverkan är en stor skaderisk för äldre personer och ökar än mer vid demens (Ragneskog 2011). I ett längre framskridet sjukdomsskede har hjärnan påverkats så att personen har svårt med orienteringsförmåga i tid och rum, tankeförmåga och språk. Minnesförmågan går inåt mot tidiga minnen och personen behöver hjälp med alla delar i sitt dagliga liv allteftersom de mentala och fysiska förmågorna avtar (Edberg 2012).

Behov i kontakt med omgivningen

Då sjukdomen är så långt framskriden att personen inte längre kan bo hemma blir den nya boendemiljön givetvis oerhört viktig. Att flytta från sitt hem och sin trygga och invanda miljö innebär tyvärr i sig ofta en försämring för den sjuka. ”Personer med demenssjukdom fungerar bäst i en miljö som är bekant och en flytt till nya obekanta miljöer kan därför försvaga funktionsförmågan.” (Edberg 2012, s.190).

En miljö behövs, såväl inomhus som utomhus, som så mycket som möjligt kan kombinera den boendes behov av tillgänglighet och anpassning (exempelvis avsaknad av trösklar, rullstolsanpassning) med säkerhet och tydlighet (exempelvis enhetliga golv, hjälp för orientering i rummen, god belysning och tydliggjorda trappor, pelare och fönster). Tillsammans med mer hemlika kvalitéer som naturliga material, trivsamma möbler, behaglig belysning, hemlika inredningsdetaljer och växtlighet (Edberg 2012).

Hur utemiljön kan användas av personer med demens

För personer med demenssjukdom finns stora hälsovinster med att tillbringa tid utomhus, förutsatt att miljön är anpassad, säker och upplevs trygg. Därtill behöver miljön upplevas vara behaglig, välkomnande, stimulerande och tillräckligt lockande (Bengtsson & Grahn, 2014) då den sjuka ofta förlorat mycket av initiativförmågan (Demenscentrum. u. å).

I en genomtänkt och välgjord trädgård kan alla sinnen stimuleras i en lustfylld och rogivande miljö som bjuder på olika möjligheter till aktiviteter och stimulans under årstiderna. Fysiska funktioner som att gå kan tränas här, liksom balans och rörlighet. Miljön kan även fungera för vila och återhämtning och behovet av dagsljus kan tillgodoses. Dagsljuset hjälper oss att tillgodogöra oss vitamin D och det reglerar produktionen av hormonerna kortisol och melatonin (Küller 1991).

De flesta personer har något minne av positiva upplevelser kopplade till trädgård. Genom att i trädgårdsmiljön umgås och samtala om tidiga hägkomster av trädgård stöds minnet, så kallad reminiscens (Antonovsky 1996).

En trädgård fungerar också som social yta, mötesplats för de boende och för umgänge med vårdgivare och besökare. Allt detta bidrar för den demenssjuka till den så viktiga känslan av meningsfullhet och sammanhang (Antonovsky, 1996).

En sammanställning av positiva hälsoeffekter av aktiv utevistelse för äldre
Hälsofördelar med utevistelse för äldre generellt gäller även personer med demens; de kan få bättre livskvalitet med minskad medicinering och mindre risk för fallolyckor (Bengtsson 2003).

Forskning av Rickard och Marianne Küller (Abrahamsson & Tenngart 2003) visar att:

- Skelettet stärks och benskörhet motverkas
- Muskulatur och rörlighet bibehålls
- Övervikt motverkas
- Sömnkvaliteten förbättras
- Depression och ångest motverkas
- Motståndskraft mot infektioner ökar
- Stresstoleransen höjs
- Akut hjärtåkomma motverkas (dock ej vid stark kyla)
- Socialt liv främjas och ensamhet motverkas

Evidensbaserad design

Evidensbaserad design, förkortas EBD, är ett tvärvetenskapligt ämnesområde inom forskningsdiscipliner som miljöpsykologi och arkitektur och undersöker hur människor påverkas av den fysiska miljöns utformning. EBD implementeras främst inom vårdarkitektur och är ett verktyg för personer involverade i design- och planeringsprocesser att integrera evidensbaserade modeller i det praktiska arbetet (Bengtsson et al., 2018). EBD tar ofta ett salutogent perspektiv, det vill säga att fokusera på att understödja friskfaktorer (Antonovsky 1996) vilket gör det extra användbart och betydelsefullt vid utformande av miljöer för personer med demenssjukdom.

QET, Quality evulation tool (Bengtsson & Grahn, 2014), är ett verktyg för att främja evidensbaserade design- och planeringsprocesser för utemiljöer i vårdsammanhang. Modellen består av tre analysredskap och beskrivs på sidan 3.

Principmodellen Fyra zoner av kontakt med utemiljön (Bengtsson 2015) ingår här liksom 19 evidensbaserade miljökvaliteter strukturerade under två rubriker: Bekväm design respektive Stimulerande design (Bengtsson & Grahn 2014). I Utmaningsgradienten enligt Teorin om stödjande miljöer (Grahn et al., 2010) beskrivs en behovsskala i form av en pyramid. I botten på pyramiden finns personen som är känslig för intryck och har behov för inåtriktat engagemang. På toppen av pyramiden finns personen som har stort behov för stimulans och intryck i ett utåtriktat engagemang.

Personer med demenssjukdom har olika behov i utemiljön beroende på hur långt sjukdomen framskridit men också beroende på individuella behov och dagsform. Därför behöver en trädgård för personer med demens utformas med miljöer som stöttar såväl inåtriktat som utåtriktat engagemang och skalan däremellan.

Problemformulering

Hälsofördelar med utevistelse för äldre generellt gäller även personer med demens; bättre livskvalitet, minskad medicinering och mindre risk för fallolyckor är några exempel på positiva resultat av kontakt med utemiljön inom den evidensbaserade forskningen. Även möjligheten att i utemiljön understödja friskfaktorer och bidra till minnesstimulans är sätt att öka välmåendet (Bengtsson 2003). För personer med demenssjukdom finns därför stora hälsovinster med att tillbringa tid utomhus, förutsatt att miljön är anpassad, säker och upplevs trygg. Därtill behöver miljön upplevas behaglig, välkomnande, stimulerande och tillräckligt lockande (Bengtsson & Grahn, 2014), då den sjuka ofta förlorat mycket av initiativförmågan (Demenscentrum u.å.).

Det är dessutom väsentligt att utemiljön stöttar möjligheter till aktivt deltagande och utåtriktat engagemang såväl som möjligheten att dra sig tillbaka och uppleva mer subtil sinnlig stimulans (Grahn et al., 2010).

Ovanstående visar på komplexiteten i behoven kring utemiljöns utformning för att fungera som stödjande och berikande miljö med olika funktioner.

I evidensbaserade design- och planeringsprocesser ges verktyg att tillgodose individens behov i olika tillstånd, fysiska som mentala.

Syfte

Att med stöd av QET-verktyget (Bengtsson & Grahn, 2014) analysera utemiljön vid Villa Roos Park samt ge förslag på åtgärder till hur en avgränsad del av utemiljön kan utvecklas för att kunna användas i högre utsträckning med stöd av evidensbaserad design i vårdsammanhang. Fokus läggs på växters positiva betydelse för utemiljön. Arbetet utmynnar i ett övergripande gestaltungs-förslag i form av en illustrationsplan med presentation av lämpligt växtmaterial.

Frågeställning

- Hur kan utemiljön vid Villa Roos Park utvecklas med stöd av evidensbaserad design?
- Vilka växter är lämpliga utifrån målgruppens särskilda behov?

Avgränsning

Arbetet har fokuserats till den del av utemiljön som fungerar som den egentliga trädgården, den är avgränsad med staket och de boende har tillgång till trädgården genom en entré i uterummet.

Arbetet utmynnar i ett övergripande gestaltungs-förslag i form av en illustrationsplan. Varje trädgårdsrum presenteras också separat med förklarande texter kring växtval (lignoser och perenner). Växtförslagen samlas även i en växtlista.

Arbetet omfattar inte beskrivningar av konstruktioner, material eller designelement. Ekonomi och skötsel aspekter behandlas heller inte i gestaltungs-förslaget.

På grund av besöksförbudet under Covid 19-epidemien har det inte varit möjligt att besöka Villa Roos Park invändigt. Boendets kontakt med utemiljön inifrån är därför inte ingående analyserad. Inte heller inbegrips analys/åtgärder av altaner och uterum i detta arbete. En regelrätt analys enligt samtliga steg i QET-verktyget (Bengtsson & Grahn, 2014) har inte gjorts, verktyget har dock fungerat som ett stöd i designprocessen.

Teoretisk bakgrund

QET-verktyget

”QET, Quality evulation tool (Bengtsson & Grahn, 2014), är ett verktyg för att främja evidensbaserade design- och planeringsprocesser för utemiljöer i vårdssammanhang. QET knyter samman teorier om restaurativa och stödjande miljöer med evidens om specifika miljökvaliteter och designkoncept.” (Bengtsson 2018.)

- Verktyget består av följande analysredskap:
- Principmodellen för fyra zoner av kontakt med utemiljön (Bengtsson 2015).
 - 19 evidensbaserade miljökvaliteter strukturerade under två rubriker: Bekväm design respektive Stimulerande design (Bengtsson & Grahn 2014).
 - Utmaningsgradienten (Grahn et al., 2010).

Fyra zoner av kontakt med utemiljön

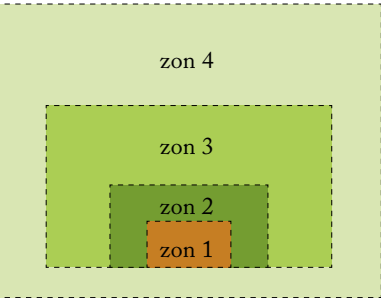
Anna Bengtsson (Bengtsson 2015) har utarbetat en modell genom vilken man kan analysera hur en miljö svarar mot olika behov och vid olika funktionshinder utifrån zonerna 1–4:

Zon 1: Utsikt inifrån och ut mot trädgård eller omgivning genom fönster.

Zon 2: Övergångszon mellan ute och inne; altan, balkong, uteplats, eller växthus.

Zon 3: Utemiljö i anslutning till byggnad, park eller trädgård.

Zon 4: Yttre omgivning.

Principmodell för fyra zoner av kontakt med utemiljö (Bengtsson 2015).

19 evidensbaserade miljökvalitéer

För utformningen av hälsoträdgårdar ger två designbegrepp vägledning: Bekväm design respektive Stimulerande design, sammanfattade i 19 designkvalitéer (Bengtsson & Grahn 2014). Bekväm design handlar om tillgänglighet, trygghet och säkerhet för brukaren. Stimulerande design betonar inslag som gynnar hälsa och välbefinnande och tillgång till natur och liv i utemiljön.

Kvalitéer för bekväm design	Kvalitéer för stimulerande design
• Nära och lättillgängligt	• Kontakt med omgivande liv
• Omgärdning och entréer	• Sociala möjligheter
• Trygghet och säkerhet	• Lustfyllda och meningsfulla aktiviteter
• Erbjudande vid olika väder	• Kultur och anknytning till gångna tider
• Familjärt/Lätt att ta till sig	• Symbolism/speglning
• Orienterbarhet	• Öppet och utsikt
	• Känsla av rymd
	• Artrikedom och variation
	• Sinnlig njutning av natur
	• Årstidsväxlingar
	• Rofylldhet
	• Vildhet och natur
	• Avskilt och skyddat

Fokus på Lynchs begrepp för förståelse av och orientering i utemiljön

Möjligheten att med lätthet kunna orientera sig i miljön är en viktig aspekt gällande utformningen av en trädgård för personer med demens. Begreppet orienterbarhet ingår i 19 kvalitéer för Bekväm design (Bengtsson & Grahn 2014). Kevin Lynch utvecklade fem begrepp för utformning av tydligt avläsbara utemiljöer; stigar, landmärken, platser, noder och gränser. Dessa hjälper brukarna att orientera sig (Lynch 1964 se Bengtsson & Grahn 2014).

En viktig funktion gällande miljön för den med demenssjukdom är möjligheten att orientera sig. Det är därför av stor vikt att utforma utemiljön så att den blir tydlig och lätt att förstå. Stigar bör exempelvis leda i en överskådlig slinga som leder tillbaka till utgångspunkten och inte slutar i en återvändsgränd.

Olika upplevelser längs stigen i form av landmärken kan utgöra delmål under en promenad och på så sätt göra den mer begriplig. Därmed kan det rastlösa vandringsbeteende som ofta är en del av sjukdomen minska (Demenscentrum u. å.). Landmärken kan bestå av tydliga blickfång som fångar uppmärksamheten under promenaden och ger igenkänning. Det kan vara en kompost, en flaggstång, en skulptur (ej abstrakt) eller ett växthus.

Därtill behövs sittplatser utmed stigen, samt mål för promenaden, exempelvis en plats för odling eller en överblickbar berså med bord och stolar för mer socialt umgänge.

Noder är mötespunkter i trädgården, det vill säga där exempelvis stigar och gångar korsas eller där stigen utmynnar i en samlingsplats för sociala aktiviteter. De bör inte vara för många och tydligt skilja sig från varandra i karaktär, för att underlätta orienteringen.

Likaså är gränser viktiga för att förstå omgivningen och känna trygghet i miljön. Gränser kan bestå i staket och häckar som avgränsar miljön mellan det privata och det offentliga. Det är viktigt att de utformas så att de inte associeras till instängdhet men också att man genom utblickar har tillgång till världen utanför (Lynch 1964 se Bengtsson & Grahn 2014).

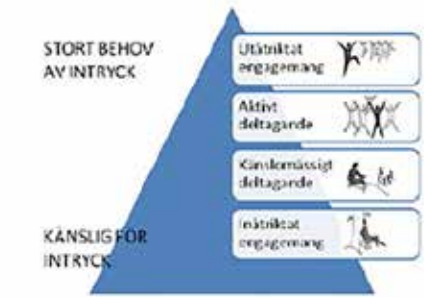
Stödjande miljöer – utmaningsgradienten

Personer med demenssjukdom har i kontakt med utemiljön behov för såväl utåtriktat som inåtriktat engagemang, beroende på vilket stadium av sjukdomen man befinner sig i men också givet individuella behov och dagsform. Då ett särskilt boende ersätter ett tidigare hem är det avgörande att utemiljön tillgodoser skalan av dessa behov.

Modellen för en stödjande miljö illustrerar människans behov i förhållande till den omgivande stödjande miljön med hjälp av en pyramid (Grahn et al., 2010).

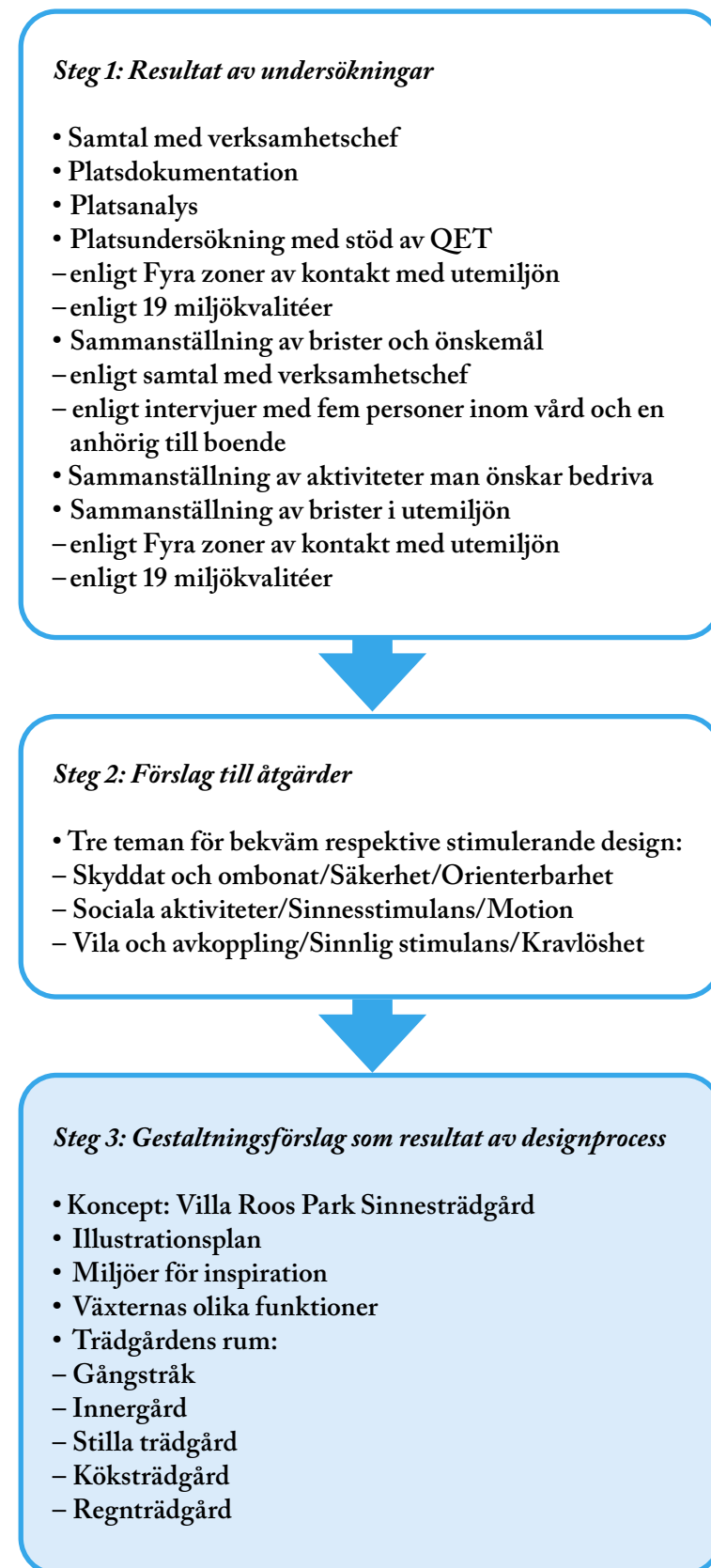
I botten av pyramiden finns den som är sjuk och svag. Hen har behov av ett inåtriktat engagemang, känsligheten för den omgivande miljön är stor. Här vill personen vara för sig själv och dras till lugna intryck. Allteftersom personen mår bättre dras hen till ett mer känslomässigt och aktivt deltagande i en mer varierad och krävande miljö. På toppen av pyramiden vill personen gärna dela sina upplevelser med andra i ett utåtriktat engagemang.

TEORIN OM STÖDJANDE MILJÖER

Figur 1. Pyramiden för stödjande miljöer (Grahn et al., 2010).

Metod

Figur 2. Beskrivning över metoden.

Platsen och de boende

Miljön som undersökts är en avgränsad del av utemiljön kring Villa Roos Park, ett särskilt boende med demensinriktning i centrala Staffanstorps, beläget mellan Malmö och Lund. Boendet invigdes 2019 och har 7 avdelningar med 63 lägenheter i två plan. Personerna som bor på Villa Roos Park är i 70-års-åldern och uppåt och har olika typer av demenssjukdomar, vanligast förekommande är Alzheimers sjukdom. Majoriteten av de boende har tidigare bott i närområdet, många har haft egen trädgård. Flertalet har svårigheter att röra sig längre sträckor utan hjälpmedel som rullator eller rullstol medan några har större behov av att kunna vara fysiskt aktiva (Villa Roos Park 2020).

Steg 1: Resultat av undersökningar

Ett inledande platsbesök gjordes vid Villa Roos Parks trädgård. Verksamhetschefen gav vid samtalet en sammanfattad bild om boendet och önskemålen för en del av trädgårdens vidareutveckling (arbetsområdet). Dokumentation har skett av utemiljön med hjälp av foton (se bilaga 1) och anteckningar. Miljön har analyserats utifrån förutsättningar som odlingszon, jordmån, vindförhållanden och rörelsemönster på platsen (se sidan 5). Miljön har därefter undersökts utifrån Fyra zoner av kontakt med utemiljön (se bilaga 2) samt de 19 miljökvalitéerna (se bilaga 3 och 4) med stöd av QET-verktyget; det vill säga platsens möjlighet att anpassas utifrån evidensbaserade designteorier i vårdssammanhang (Bengtsson & Grahn, 2014).

De brister och önskemål gällande utemiljön som uttryckts av verksamhetschefen bearbetades under två rubriker: Brister i utemiljön och Önskemål för trädgårdens utveckling. En tidigare gjord intervjustudie med fem personer inom vård och en anhörig till boende (Villa Roos Park Arbete Health Promoting Outdoor Environments, SLU 2020) har också fungerat som ett underlag. Även den bearbetades under de två rubrikerna. En sammanställning av aktiviteter man önskar bedriva i trädgården listades också (se bilaga 5).

En sammanställning av brister i utemiljön har även gjorts enligt Fyra zoner av kontakt med utemiljön (se bilaga 5) och enligt 19 miljökvalitéer (se bilaga 6).

Steg 2: Förslag till åtgärder

De identifierade bristerna, önskemålen för trädgårdens utveckling och aktiviteter man önskar bedriva resulterade i ett åtgärdsförslag utifrån bekväm respektive stimulerande design enligt QET-verktygets 19 designkvalitéer (Bengtsson & Grahn, 2014).

Tre teman för trädgården utkristalliserades: Det första handlar om att uppleva skydd, säkerhet och att lätt kunna orientera sig. Det andra temat handlar om möjlighet till stimulans av sinnen, sociala aktiviteter och motion. Det tredje temat behandlar möjlighet till vila, avkoppling och subtil sinnlig stimulans i en mer kravlös miljö.

Steg 3: Gestaltning som resultat av designprocess

Åtgärden visualiseras i ett gestaltungsforlag i form av en övergripande illustrationsplan där trädgården delats in i olika rum: Gångstråk med entré, fruktträdallé och fjärilsrabatt, Innergård, Stilla trädgård, Köksträdgård och Regnträdgård. De olika trädgårdsrummen tillgodoser olika behov: För den som är känslig för intryck och söker ett inåtriktat engagemang i en kravlös miljö, till den som har behov för stimulans och aktivt deltagande i ett utåtriktat engagemang (Se sidan 3.)

Växtmaterial har valts utifrån brukarnas behov för att på olika sätt stärka miljökvalitéerna. Växter har exempelvis valts för att ge en vintergrön struktur, och för att synliggöra årstidsväxlingar. Växter har valts för att vara välbekanta

och väcka minnen (Grönt kulturarv 2020), för sin doft eller färg, för att gynna pollinatörer och för möjligheten att skörda frukt och bär. Växter har i vissa fall valts bort för att de visade sig vara giftiga (Bläberg 2020), (Giftinformationscentralen 2014) eller stora pollenproducenter (Astma- & allergilinjen u. å.). En del av trädgården består av en översvämningssyta. Till den har växter valts för att tåla tillfälliga och kortvariga översvämningar (Bellan 2020). Ett urval av växterna presenteras med foto för att tydliggöra de olika trädgårdsrummens karaktärer. En lista över samtliga växtval har sammanställts (se bilaga 7).

Arbetsprocessen har berikats med besök i flera parker, hälsoträdgårdar och villaområden för inspiration och fotodokumentation för att illustrera arbetet. Besök i urval; Alnarps rehabiliteringsträdgård, Fredriksdal Helsingborg, Katrinetorp Landeri Malmö, Krapperups park Höganäs, Mössebergsparken Falköping, Norrvikens trädgårdar Båstad, Sofiero Slottsträdgård Helsingborg, Tivoliparken Kristianstad, samt villakvarter i Arlov, Lomma och Staffanstorps.

Steg 1: Resultat av undersökningar
Platsanalys

Figur 3. Inngården vid Villa Roos Park.

Vid det inledande platsbesöket gav verksamhetschefen en sammanfattad bild av boendet och uttryckte önskemål för en del av trädgårdens vidareutveckling samt aktiviteter man önskar bedriva i trädgården (se bilaga 5). Miljön har också analyserats utifrån förutsättningar som odlingszon, jordmån, vindförhållanden och rörelsemönster på platsen.

Platsens karaktär

Miljön som undersökts är den avgränsade delen av utemiljön kring Villa Roos Park, ett särskilt boende med demensinriktning i centrala Staffanstorps, beläget mellan Malmö och Lund. Byggnaden är placerad på en relativt plan tomt. En grannomt norr om boendet kommer att bebyggas. Den närmsta omgivningen består av blandad villabebyggelse med mindre trädgårdar. I omgivningarna finns också torg, bibliotek, vårdcentral, skolor, butiker och ett konstmuseum.

Ståndort och markkaraktär

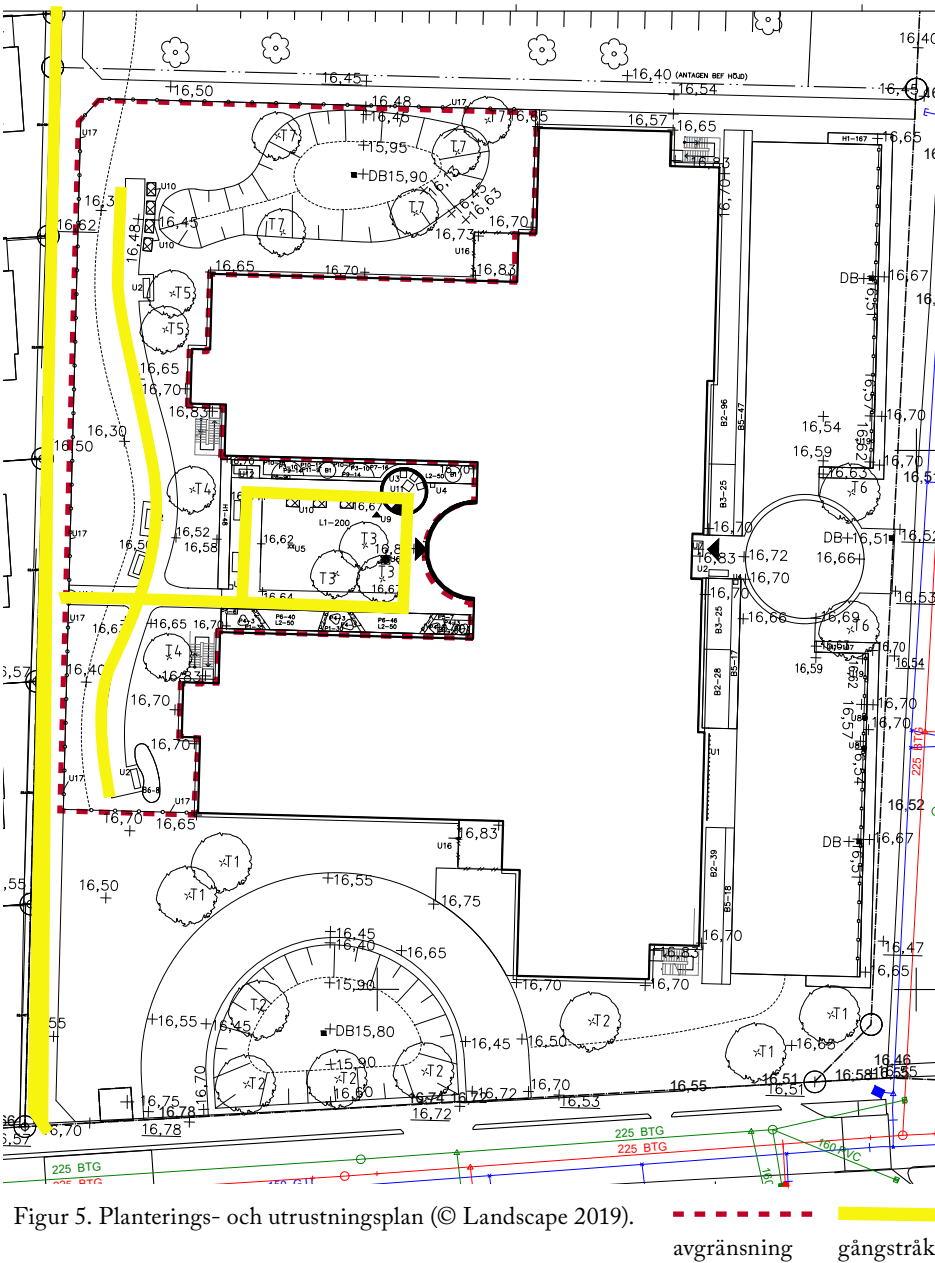
Trädgården är belägen i odlingszon 1 och jorden består av morängrovlara (SGU. u.å.). Ståndorten är av befintlig vegetation att bedöma frisk. Trädgården är emellanåt vindutsatt från väster då det saknas skyddande vegetation. Inngården är mer vindsyddad av de två flygelbyggnaderna.

Avgränsning och rörelsemönster

Den inhägnade delen av trädgården består av en inngård med hårdgjord yta och god möjlighet att röra sig. Här finns en liten möblerad uteplats och två soffor. Inngården avgränsas mot den yttre trädgården med en bokhäck (nyplanterad). Från den yttre trädgården finns genom grinden förbindelse med gångstråk mellan Skånevågen i söder och Roos park norrut.

Figur 4. Annerovågen 1, Staffanstorps (© Lantmäteriet u. å.).

Steg 2: Förslag till åtgärder

Tre teman för bekväm respektive stimulerande design

Utifrån de brister i utemiljön som konstaterats, önskemål för trädgårdens utveckling och aktiviteter man önskar bedriva i trädgården har ett åtgärdsförslag tagits fram. De olika behoven har samlats under tre temarubriker sammanställda utifrån QET-verktygets designkvalitéer för bekväm respektive stimulerande design.

Skyddat och ombonat/Säkerhet/Orienterbarhet

- Fler träd och buskar får trädgården att kännas mer skyddad och ombonad.
- Gången flyttas för att göra entrégrinden mindre uppenbar.
- Grinden maskeras med växtlighet.
- Häck planteras runt hela trädgården för att dölja trådstängslet.
- Buskar maskerar gången mot entrégrinden.
- Översvåmningsområdet avgränsas med hjälp av staket, buskar och perenner hindrar från att komma för nära sluttningen.
- Växter planteras utanför boendes fönster som vetter mot gångstråk för mer avskildhet.
- De olika trädgårdsrummen förses med flera sittplatser.

Sociala aktiviteter/Sinnesstimulans/Motion

- Innergården förses med större uteplats för utökade sociala möjligheter.
- En portal vid häcken som avgränsar innergården från den yttre trädgården kan visa/locka till inträde i utökad miljö.
- Ett trädgårdsrum i vardera änden av gångvägen gör promenaden mer lustfylld, upplevelsefylld och meningsfull.
- Köksträdgård med odlingsyta och hönsburet anläggs i anslutning till attefalls huset som kan erbjuda olika aktiviteter vid olika väder.

Vila och avkoppling/Sinnlig stimulans/Kravlöshet

- Växtlighet tillförs för att göra trädgården rik på variation och ge skönhetsvärden året om.
- En fruktträd sallé med sittplatser under trädskronorna skapar en plats för paus utmed promenadstråket.
- En "fjärilsrabatt" med doftande, färgrika blommor som lockar pollinatörer kan även betraktas inifrån ett av dagrummen.
- Ett trädgårdsrum skapas för lugn och ro men med möjlighet till social samvaro i mindre grupper. En porlande vattendamm utgör centrum. Även detta trädgårdsrum kan betraktas inifrån ett av dagrummen.
- Runt översvåmningsytan planteras träd, buskar och perenner som tydliggör årstidsväxlingar. Detta trädgårdsrum får en något mer naturlig prägel än övriga.

Skyddat och ombonat/Säkerhet/Orienterbarhet

Figur 7. Slottsparken, Malmö.

Figur 8. Engelska parken, Katrinetorp Landeri, Malmö.

Figur 9. Botaniska trädgården, Fredriksdal, Helsingborg.

Sociala aktiviteter/Sinnesstimulans/Motion

Figur 10. Hälsoträdgården, Tivoliparken, Kristianstad.

Figur 11. Smak, doft och färg.

Figur 12. Hälsoträdgård Varnhem.

Vila och avkoppling/Sinnlig stimulans/Kravlöshet

Figur 13. Alnarps Rehabiliteringsträdgård.

Figur 14. Hälsoträdgård, Stege, Danmark.

Figur 15. Den Engelska Trädgården, Svabesholm.

Steg 3: Gestaltungsfor-slag

Konzept: Villa Roos Park Sinnesträdgård

Stimulans och avkoppling i restorativ miljö

Gestaltungsfor-slaget är indelat i fem rum med olika funktioner och uttryck. Rummen stödjer de olika behov som framkom i resultatet av undersökningar och intervjuer och som samlades under tre temarubriker: 1. Skyddat och ombonat/ Säkerhet/Orienterbarhet. 2. Sociala aktiviteter/Sinnesstimulans/Motion. 3. Vila och avkoppling/Sinnlig stimulans/Krävlöshet. Samtliga rum innehåller kvalitéer från de tre temana. Köksträdgården liksom innergården har mer fokus på att stödja sinnesstimulans genom sociala kontakter och motion, i den stilla trädgården kan man dra sig tillbaka i en lugn, krävlös och rofylld miljö.

Köksträdgård
Innehåller attefallshus, redskapsbod, hönsbushus och upphöjda odlingsbäddar anpassade för sittande arbete. En rosenportal markerar ingången och omges av bärbuskar. Land finns för odling av grönsaker, sommarblommor och örter. Grinden mot Regnträdgården maskeras med hjälp av en större flyttbar kruka. Mer om köksträdgården och dess växter på sidan 14.

Gångstråk med entré, fruktträd-sallé och fjärilsrabatt
Gångstråket börjar och slutar i två rum, som reducerar intrycket av återvändsgränd. Längs vägen finns sittplatser för paus under fruktträd. Gången mot entrén flyttas söderut. Grinden maskeras med hjälp av en svängd gång, buskar och träd. Utifrån fungerar trädet som landmärke. En perennplantering med blomning från vår till höst gynnar pollinatörer. Den blir ett intressant blickfång även inifrån dagrummet. Mer om gångstråket och dess växter på sidan 11.

Stilla trädgård
En vilsam miljö i vandrande skugga med möjlighet till mer avskildhet. Här finns en kantförsedd porlande damm, omgiven av sittplatser under träd-kronor i skydd av häck. En perennplantering med lundbetonad växtlighet finns här. Mer om den stilla trädgården och dess växter på sidan 13.

Regnträdgård
Ett staket avgränsar området från köksträdgården. Slutningen vid översvämningssytan utgör en säkerhetsrisk och planteras med buskar och perenner. Gräsmattan får växa till långgräs med längre intervaller mellan klippningarna. Detta blir ett trädgårdsrum att betrakta utifrån. Mer om regnträdgården och dess växter på sidan 15.

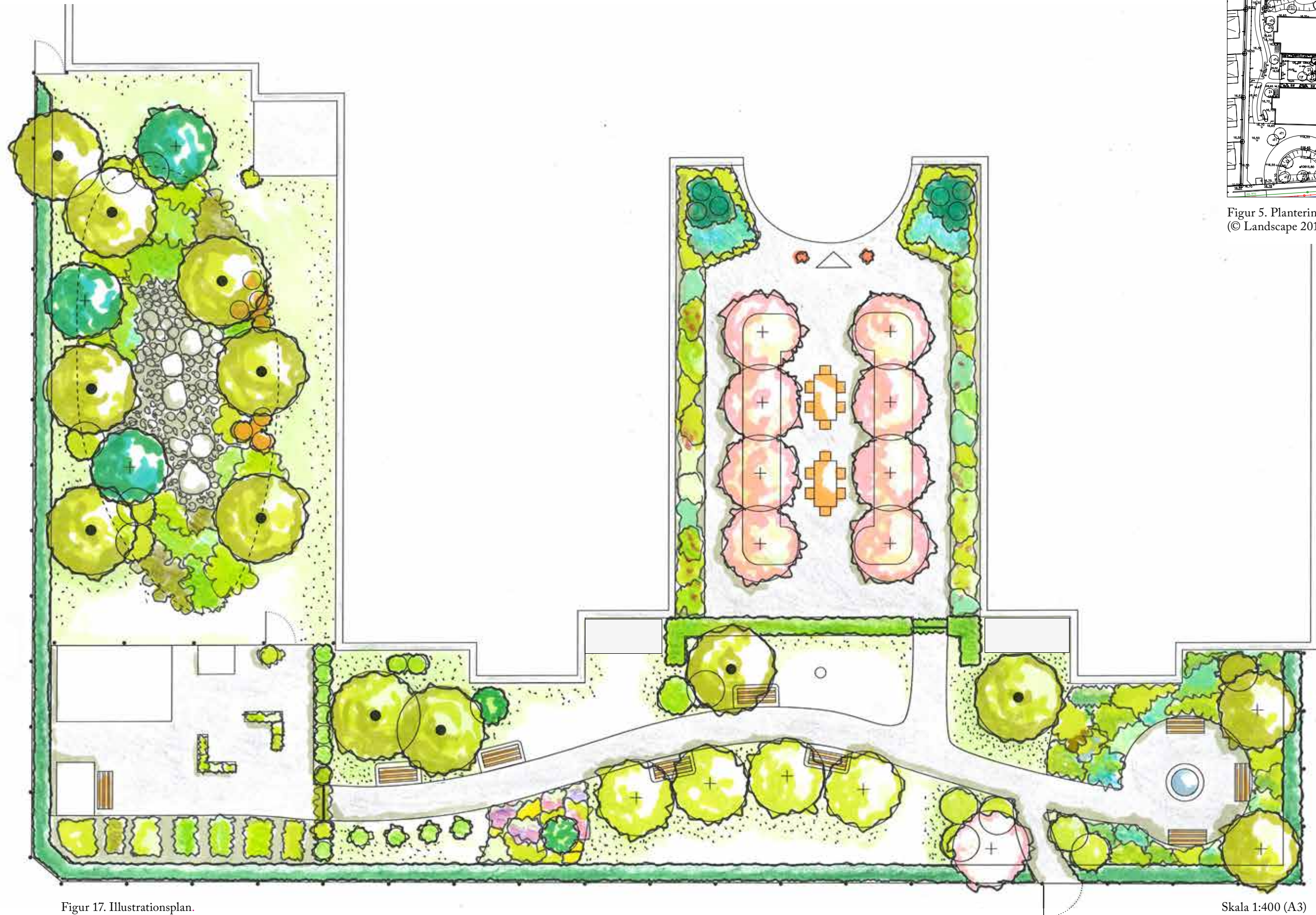
Innergård
Förses med större uteplats för utökade sociala möjligheter och tillfälle till vila under träd-kronor. Prydnadsträd skuggar platsen under sommaren. De utgör också en efter årstiden varierande vy från våning två och från omgivande lägenheters fönster. Segel kan skydda uteplatsen från regn och sol. Runt uterummet planteras vintergröna växter som skänker rummet mer avskildhet och kontakt med grönskande lummighet. Befintlig flaggstång flyttas till det yttre trädgårdsrummet (1). Entrén mot nästa trädgårdsrum tydliggörs med en portal av bok. Mer om innergården och dess växter på sidan 12.

Den omgärdande häcken ges en böljande form för platser med insynsskydd och platser med blickpunkter mot omgivande liv.

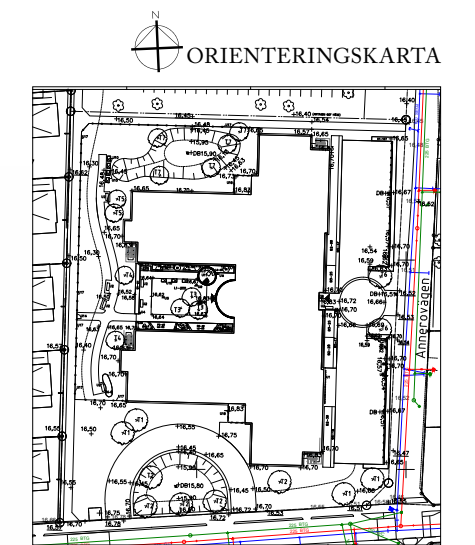
Siktlinjer mot omgivning.

Skala 1:400 (A3)
Figur 16. Illustrationsplan svartvit.

Steg: Gestaltungsforstag
Illustrationsplan

Figur 17. Illustrationsplan.

Figur 5. Planterings- och utrustningsplan
 (© Landscape 2019).

Skala 1:400 (A3)

Steg 3: Gestaltungsfor-slag Miljoer for inspiration

Inspiration till konceptet har haemtats fra-n landskapsmiljoer, parker, hemtraedgaer-dar och haelsotraedgaer-dar som besaekts. Miljoerna relaterar till saadana kvaliteer som de tre temana representerar, exempelvis kan man i dessa uppleva kansla av skydd, igen-kaanning och sinnlig stimulans. Att skapa en utombusmiljo som lyfter in natur och kombinerar hemtraedgaerdens kvaliteer med element fra-n klassiska parkmiljoer har varit vaegledande for designen. Formspraeket anpassas till det moderna uttrycket hos en ny byggnad och med tillgaenglighet i fokus.

Odlingslandskapet och lundmiljo-n

Kontakt med och utsikt mot natur var en kvalite som visade sig svaer att uppfylla vid Villa Roos Park, belaegat mitt i ett villaomraade. Daerfor har vaexter som kan associeras till natur varit viktiga att fa in i traedgaerden. Arketyper som inspirerat a-r odlingslandskapet med koersbaersdalen och loevskogslunden.

Parken

Parkmiljoer med sina ofta varierade rum for socialt liv och mer vilsamma platser med vackra vyer har varit en kaella till inspiration. I den stilla traed-gaerden fyller det porlande vattnet i traedgaerdsdammen en viktig funktion; traedgaerds-konstens stilisering av det rinnande vattnet i naturen. Moegligheten att sitta ned vid en vattendamm omgiven av lummig groenska a-r en funktion som varit viktig att fa in i traedgaerden. Perenner i groena toner omger sittplatsen.

Parkrummet som miljo for sociala aktiviteter har ocksaa inspirerat och inner-gaerden har foer-setts med sittplatser for stroerre grupper under tak av prydnads-koersbaerens kronor.

Den lantliga aeldre traedgaerden

Bakaetblickande uttryck med rosenportal, frukttraed och perenner som stockros och daglilja a-r betydelsefulla som minnesbaerare. I koekstraedgaerden finns moeglighet att haalla hoens och utforma odlingsrelaterade projekt efter aarstid.

Villatraedgaerdarna

Manga av de boende pa Villa Roos Park har tidigare bott i villaomraaden i och omkring Staffanstor-p. I hemtraedgaer-dar fra-n omkring 1950-talet och framaa-t a-r den tidens vurm for barrvaexter fortfarande tydlig. Under senare aertionden tillkom intresset for asiatiska traedgaer-dar med mer exotiska vaexter. Buskar av tall och en samt japansk loenn finns med i konceptet liksom japanskt koersbaer.

Figur 18. Koersbaersdalen, Veberoed.

Figur 19. Lundmiljo, Varnhem.

Figur 22. Moessebergssparken, Moessebergs Kurort, Falkoeping (Wikipedia 2010).

Figur 20. Odlingslandskap, Skane.

Figur 21. Kungstraedgaerden vaer av Holger Ellgaard. (CC BY-SA 3.0) Koersbaersblomning Stockholm.

Figur 23. Hemtraedgaerd, Oved.

Figur 24. Hemtraedgaerd, Smaaland.

Figur 26. Krapperups park, Hoganaes.

Figur 28. Hemtraedgaerd Lomma.

Figur 25. Hemtraedgaerd, Lomma.

Figur 27. Marnas traedgaerd, Soedra Sandby.

Figur 29. Hemtraedgaerd Arloev.

Steg 3: Gestaltningsförslag

Växternas olika funktioner

Växternas funktion är att stödja trädgårdens tre teman. Buskar och träd ger skydd från insyn, skörd av frukt och bär kan bli en social aktivitet, blommor kan genom sin färg eller doft stimulera sinnen eller väcka minnen och lummig grönska skapa en vilsam atmosfär. Trädgården förses med en vintergrön struktur för att vara intressant att iakttä även vintertid och växter har valts som tydliggör årstidsväxlingar och skapar skönhetsvärden året om. Växter har valts för att vara välbekanta och växter som gynnar pollinatörer bidrar till en upplevelserik och levande miljö. I köksträdgården kan en mängd aktiviteter bedrivas knutna till odling, skötsel och skörd. Frukt och bär, grönsaker och örter är därför viktiga inslag. Växternas behov utifrån ståndort, skötsel och särskilda växtval för översvämningsytan har varit andra faktorer att beakta, liksom att undvika giftiga, taggiga och alltför pollen-spridande växter. För att skapa en harmonisk helhetsmiljö återkommer vissa växter i de olika trädgårdsrummen.

Vintergrön struktur

Häck av vinterliguster, barrträd i form av tall, buskar av låg bergtall och blå krypen ger en städsegrön struktur åt trädgården. Förstärkt med helt eller delvis vintergröna marktäckare som europeisk hasselört, blekgul sockblomma, blodalunrot och liten flocknäva.

Välbekanta växter

Växter har valts för att ge igenkänning, även genom väldoft och smaker hos frukt och bär som kan väcka minnen. Välbekanta buskar, träd och perenner som varit vanliga i svenska trädgårdar under lång tid är viktiga inslag. Ett flertal fruktträd och perenner har därför valts ur sortimentet Grönt kulturarv. Här saluförs växtmaterial som samlats in genom Programmet för odlad mångfald, Pom. Sorterna är odlade i Sverige före 1940, 1950 eller 1960 beroende på växtslag (Grönt kulturarv 2020). Även växter från senare tiders typiska villaträdgårdar finns representerade liksom mer naturlika växter från det svenska landskapet.

Växter som lockar pollinatörer

En perennplantering har skapats för att locka framförallt fjärilar. Många av perennerna har lång blomningstid och är torktåliga. Genom ett varierat växtval för blomning från vår till höst finns det under lång tid tillgång till pollen och nektar för hungriga insekter.

Icke giftiga växter

Att trädgården ska utgöra en säker miljö har varit vägledande för växtvalet. Många välkända trädgårdsväxter, inte minst blomsterlökar som välbekanta snödroppar, påsk- och pingstliljor, är giftiga och har därför valts bort i detta koncept. Samtliga växtval är avstämda mot Giftinformationscentralen (Giftinformationscentralen 2014).

Taggfria växter

Taggiga växter har undvikits. Nästintill taggfria namnsorten *Ribes* ’Tatjana’ krusbär, finns därför i köksträdgården där också taggfria klätterrosen *Rosa* ’Zéphirine Drouhin’ får klä in en portal.

Figur 30. Växter för vintergrön struktur.

Figur 31. Vinterståndare.

Figur 32. Växter som lockar pollinatörer.

Taggfria växter.
Figur 33. Rosa ’Zéphirine Drouhin’ av Erin Silversmith (CC-BY-SA-3.0).

Figur 34. Växter som tydliggör årstidsväxlingar.

Figur 35. Växter för en vilsam upplevelse.

Figur 36. Välbekanta växter.

Figur 37. Naturens växter 1.

Figur 38. Naturens växter 2.

Färgstarka växter.
Figur 39. Tulipa ’Ballerina’ av Guy Waterval (Apache-2.0).

Figur 40. Växter för smak, doft och färg.

Växter som inte ger upphov till allergi

Björk- och gräspollenallergi är vanliga former av säsongsbunden allergi i Sverige (Asthma- & allergilinjen u. å.). Björk har valts bort i konceptet av den anledningen. Gräsmatta har däremot inte valts bort, inte heller växter som genom doft kan utlösa allergi, en avvägning har gjorts om de positiva aspekterna de tillför miljön för det flertal som inte lider av allergi.

Regnträdgårdens växter

I trädgårdens norra del kan en sänka i marken samla upp och fördröja vattenflöden från kraftiga regn (Milford Sverige 2019). Jorden kan här tidvis bli mycket blöt vilket ställer speciella krav på växterna (Klimatsäkrad stad u. å.). Växterna som valts att växa kring översvämningsytan är sådana som klarar tillfälliga och kortvariga perioder med stående vatten (Bellan 2020).

Steg 3: Gestaltungsfor-slag
Trädgårdens rum – Gångstråk med entré, fruktträdsallé och fjärilsrabatt

Gångstråk & entré

Vid grinden planteras ett fågelbär, som förutom att trädet får vacker vårblo-mning och ätbar frukt även är snabbväxande, gynnar fågellivet och får vackra höstfärger. Tidig vår blommar körsbärskornell och trollhassel i gula toner. Välbekant doftande bondsyrén med blomning i maj/juni efterföljs av schersmin. En häck omgärdar hela trädgården och ger insynsskyddande grönska året om. Namnsorten 'Goliat' av *Ligustrum vulgare* vintergrön liguster har bär som inte är giftiga. Häcken kan klippas i en böljande form för att ge utblickar till omgivningar där det passar.

Fruktträdsallé

En rad fruktträd planteras utmed gångstråket: 'Transparente blanche' ett äpple för tidig skörd och 'Filippa' för något senare skörd samt körsbäret 'Heidi' och plommonet 'Opal'. Samtliga är äldre härdiga och friska sorter och finns i sorti-mentet Grönt kulturarv (Grönt kulturarv 2020).

Fjärilsrabatt

En perennplantering med blomning från vår till höst gynnar pollinatörer och lockar framförallt fjärilar. Många av sorterna har lång blomningstid och är torktåliga. Flera av perennsorterna ger med sina fröställningar mervärden under vintern, de flesta grönskar redan tidigt om våren. Rabatten skapar även ett intressant blickfång inifrån dagrummet.

Entré & gångstråk

HÄCK	
<i>Ligustrum vulgare atrovirens</i> 'Goliat'	vinterliguster 'Goliat'
BUSKAR & TRÄD	
<i>Cornus mas</i>	körsbärskornell
<i>Hamamelis mollis</i>	trollhassel
<i>Philadelphus coronarius</i> 'Finn'	doftschersmin 'Finn'
<i>Prunus avium</i>	fågelbär
<i>Syringa vulgaris</i>	bondsyrén

Fruktträdsallé

TRÄD	
<i>Malus domestica</i> 'Filippa'	äpple 'Filippa', Grönt kulturarv
<i>Malus domestica</i> 'Transparente blanche'	äpple 'Transparente blanche', Grönt kulturarv
<i>Prunus avium</i> 'Heidi'	biggarä 'Heidi', Grönt kulturarv
<i>Prunus domestica</i> 'Opal'	plommon 'Opal', Grönt kulturarv
<i>Pyrus communis</i> 'Carola'	päron 'Carola', Grönt kulturarv
MARKTÄCKARE	
<i>Geranium x cantabrigiense</i> 'Karmina'	liten flocknäva 'Karmina'

Figur 31. *Knautia macedonica* grekisk vädd.

Figur 42. *Sanguisorba*, 'Pink Tanna' blodtopp.

Figur 44. *Geranium* 'Rozanne' trädgårdsnäva.

Figur 34. *Hamamelis mollis* trollhassel.

Figur 43. *Buddleja davidii* syrenbuddleja.

Figur 45. *Hemerocallis fulva* 'Sammy Russel' daglilja.

Figur 41. *Coreopsis vertillicata* 'Moonbeam' höstöga.

Figur 37. *Primula veris* gullviva.

Figur 46. *Ligustrum vulgare atrovirens* 'Goliat' vinterliguster.

Fjärilsrabatt

BUSKAR	
<i>Buddleja davidii</i>	syrenbuddleja
PERENNER	
<i>Achillea millefolium</i> 'Credo'	röllicka 'Credo'
<i>Agastache foeniculum</i>	anisisop
<i>Aster</i> 'Axel Tallner'	brittsommaraster 'Axel Tallner', Grönt kulturarv
<i>Calamantha nepeta</i>	stenkyndel
<i>Coreopsis vertillicata</i> 'Moonbeam'	höstöga 'Moonbeam'
<i>Echinops bannaticus</i> 'Veitch's Blue'	blå bolltistel 'Veitch's Blue'
<i>Geranium</i> 'Rozanne'	trädgårdsnäva 'Rozanne'
<i>Hemerocallis fulva</i> 'Sammy Russel'	daglilja 'Sammy Russel'
<i>Hylotelephium cauticola</i> 'Lidakense'	liten kärleksört 'Lidakense'
<i>Hylotelephium</i> 'Chocolate Drop'	kärleksört 'Chocolate Drop'
<i>Knautia macedonica</i>	grekisk vädd
<i>Lavandula angustifolia</i> 'Hidcote Blue'	lavendel 'Hidcote Blue'
<i>Nepeta racemosa</i> 'Linghem'	bergnepeta 'Linghem'
<i>Primula veris</i>	gullviva
<i>Salvia nemorosa</i> 'Caramia'	stärpsalvia 'Caramia'
<i>Sanguisorba</i> 'Pink Tanna'	blodtopp 'Pink Tanna'
<i>Stachys byzantina</i> 'Silky Fleece'	lammöron 'Silky Fleece'
LÖKAR	
<i>Camassia leichtlinii</i> 'Caerulea'	stjärnhyacint 'Caerulea'
<i>Muscari botryoides</i>	pärhyacint

Figur 17. Illustrationsplan.

Skala 1:400 (A3)

Steg 3: Gestaltningsförslag
Trädgårdens rum – Innergård

Innergården förses med en större uteplats för sociala aktiviteter. Två rader med bergkörsbär skuggar platsen under sommaren. Trädens kronor skapar tak, skänker atmosfär, förstärker rumskänslan och utgör blickpunkt från omgivande lägenheters fönster. Träden blommar på våren i rosa och får orangeröda höstfärger. Som underplantering sätts marktäckare i form av liten flocknäva och blodalunrot.

Runt uterummet finns planteringar med vintergröna marktäckare och perenner som skapar distans till innergårdsmiljön och bäddar in uterummet i grönska året om. Låg bergtall ger höjd och struktur i de två rabatterna.

De befintliga rabatterna utmed husets långsidor förstärks med stockrosor utmed väggarna samt kirgislök.

Entrén mot det yttre trädgårdsrummet tydliggörs med en portal av bok.

Rabatter utmed innergårdens långsidor
Kompletterande växter till befintliga rabatter

PERENNER	
<i>Alcea rosea</i>	stockros
LÖK	
<i>Allium</i> 'Purple sensation'	kirgislök 'Purple sensation'

Perennrabatterna utmed innergårdens långsidor innehåller sedan tidigare syrénbuddleja, löjtnantshjärta, rudbeckia, kaukasisk förgätmigej, daglilja, funkia, trädgårdsnäva, purpurklätt, kantnepeta, lampborstgräs, stäppsalia, kärleksört, krokus och påsklilja (Landscape 2019).

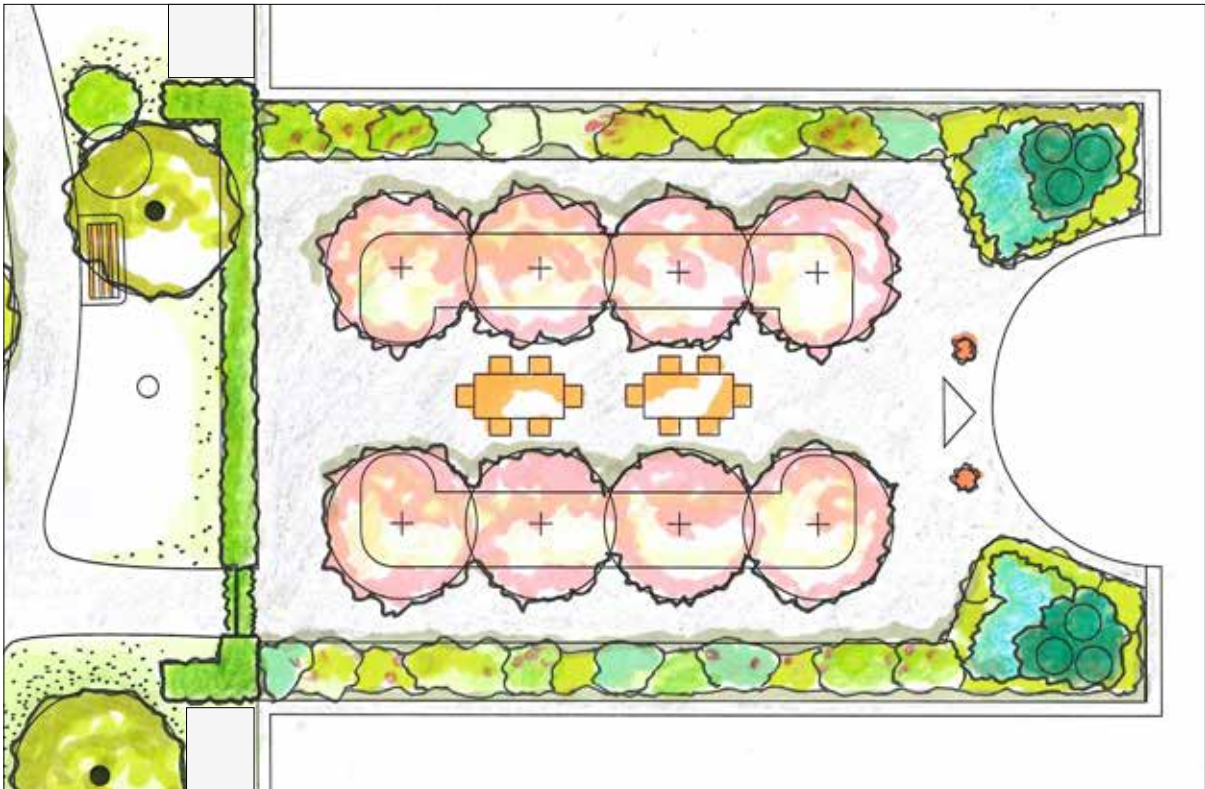
Innergårdens allé

TRÄD	
<i>Prunus sargentii</i>	bergkörsbär
MARKTÄCKARE	
<i>Geranium x cantabrigiense</i> 'Karmina'	liten flocknäva 'Karmina'
<i>Heuchera sanguinea</i> 'Smedsberget'	blodalunrot, 'Smedsberget,' Grönt kulturarv
LÖK	
<i>Tulipa Gesneriana</i> 'Ballerina'	liljebloommande tulpan 'Ballerina'

Rabatter utmed uterummets sidor

BUSKAR	
<i>Pinus mugo</i> 'Mops'	låg bergtall 'Mops'
PERENNER	
<i>Astilbe chinensis</i> 'Vision in Pink'	astilbe 'Vision in Pink'
<i>Matteuccia struthiopteris</i>	strutbräken
MARKTÄCKARE	
<i>Asarum europaeum</i>	europaisk hasselört
<i>Epimedium versicolour</i> 'Sulhpureum'	blekgul sockblomma 'Sulhpureum'
<i>Heuchera sanguinea</i> 'Smedsberget'	blodalunrot, 'Smedsberget,' Grönt kulturarv
LÖK	
<i>Puschkinia scilloides</i>	porslinshyacint
PORTAL	
<i>Fagus sylvatica</i>	bok

För komplett växtlista se bilaga 7.

Figur 17. Illustrationsplan.

Skala 1:400 (A3)

Figur 47. *Prunus sargentii* bergkörsbär.

Figur 48. *Fagus sylvatica* bok.

Figur 49. *Allium* 'Purple sensation' kirgislök.

Figur 50. *Alcea rosea* stockros.

Figur 26. *Matteuccia struthiopteris* strutbräken.

Figur 51. *Astilbe chinensis* 'Vision in pink' astilbe.

Figur 52. *Epimedium versicolour* 'Sulhpureum' blekgul sockblomma.

Figur 53. *Pinus mugo* 'Mops' låg bergtall.

Tulipa Gesneriana 'Ballerina' liljebloommande tulpan.
Figur 39. Tulipa 'Ballerina' av Guy Waterval (Apache-2.0)

Geranium x cantabrigiense 'Karmina', liten flocknäva.
Figur 54. Geranium x cantabrigiense av Teemu Mäki (CC BY-SA 3.0)

Figur 54. *Asarum europaeum* europeisk hasselört.

Figur 56. *Heuchera sanguinea* 'Smedsberget' blodalunrot.

Steg 3: Gestaltungsfor-slag
Trädgårdens rum – Stilla trädgård

Detta trädgårdssrum är en plats för lugn och ro i vandrande skugga under sommarmånaderna och som börjar blomma redan tidig vår. Under våren blommor också prydnadsrönnen och får aprikosfärgade bär framåt hösten. Runt trädgårdsdammen grönskar perenner i skuggan av rönnar och en mindre japansk lönn som ger insynsskydd åt den boende med rum som vetter åt detta håll. Färgskalan här går i gröna toner med inslag av vitt och blått.

TRÄD		
<i>Acer palmatum</i> 'Dissectum'		japansk fiklönn 'Dissectum'
<i>Sorbus</i> 'Astrid'		prydnadsrönn 'Astrid'
PERENNER		
<i>Alchemilla mollis</i>		jättedaggkäpa
<i>Astilbe chinensis</i> 'Vision in White'		astilbe 'Vision in White'
<i>Astrantia major</i> 'Snowstar'		stjärnflocka 'Snowstar'
<i>Bistorta officinalis</i> 'Superba'		stor ormrot 'Superba'
<i>Brunnera macrophylla</i> 'Jack Frost'		kaukasisk förgätmigej 'Jack Frost'
<i>Campanula persicifolia</i> 'Alba'		stor vit blåklocka 'Alba'
<i>Epimedium versicolour</i> 'Sulhpureum'		blekgul sockblomma 'Sulhpureum'
<i>Eurybia divaricata</i>		vit skogsaster
<i>Matteuccia struthiopteris</i>		strutbräken
<i>Hosta fortunei</i> 'Aurea'		blomsterfunkia 'Aurea'
<i>Hosta sieboldiana</i> 'Elegans'		daggfunkia 'Elegans'
<i>Omphalodes verna</i>		ormöga
LÖK		
<i>Crocus chrysanthus</i> 'Prins Claus'		bägarkrokus 'Prins Claus'
<i>Hyacinthoides hispanica</i>		spansk klockhyacint
<i>Lilium martagon</i>		krollilja, vit
<i>Tulipa Purissima</i> 'White Emperor'		tulpan purissima

För komplett växtlista se bilaga 7.

Figur 26. *Matteuccia struthiopteris* strutbräken.

Figur 57. *Omphalodes verna* ormöga.

Astilbe 'Vision in White' astilbe.
Figur 58. Astilbe 'Vision in White' av Agnieszka Kwiecień, Nova (CC BY-SA 4.0).

Figur 59. *Brunnera macrophylla* 'Jack Frost' kaukasisk förgätmigej.

Lilium martagon krollilja.
Figur 60. *Lilium martagon* av Skalle-Per Hedenhös (CC BY-SA 4.0).

Figur 61. *Hyacinthoides hispanica*, spansk klockhyacint.

Figur 35. *Astrantia major* 'Snowstar' stjärnflocka och *Campanula persicifolia* 'Alba' stor vit blåklocka.

Figur 54. *Epimedium versicolour* Sulhpureum' blekgul sockblomma.

Figur 62. *Hosta fortunei* 'Aurea' blomsterfunkia.

Figur 63. *Alchemilla mollis* jättedaggkäpa.

Figur 64. *Sorbus* 'Astrid' prydnadsrönn.

Figur 65. *Hosta sieboldiana* 'Elegans' daggfunkia.

Acer palmatum 'Dissectum' japansk fiklönn.
Figur 65. *Acer palmatum* Dissectum in Arboretum Rogow av Jolanta Dyr (CC BY-SA 4.0).

Crocus chrysanthus 'Prins Claus' bägarkrokus.
Figur 67. *Crocus chrysanthus* 'Prinz Claus' av Ghislain118 (CC BY-SA 3.0).

Tulipa Purissima 'White Emperor', tulpan purissima.
Figur 68. *Tulipa fosteriana* 'Purissima' av Retired electrician (CC-Zero).

Figur 17. Illustrationsplan.

Skala 1:400 (A3)

Steg 3: Gestaltungs-förslag
Trädgårdens rum – Köksträdgård

En portal klädd med taggfria rosen ’Zéphirine Drouhin’ markerar entrén till köksträdgården. En rad hallon av tidigare och senare sort bildar avgränsning mellan odlingsdelen och gångstråket.

Bärbuskar; krusbär och vinbär, planteras lättillgängligt utmed gångvägen. Krusbär av sorten ’Tatjana’ har valts för att den förutom att vara odlingsvärd även är nästintill taggfri.

I denna del av trädgården finns med attefallshuset möjlighet till aktiviteter inomhus i skydd från regn, vind och sol. Redskapsbod och ett mindre höns-hus finns också på planen. Upphöjd odling kan ske i specialbyggda odlingslådor anpassade för sittande arbete. Även trädgårdsland i marknivå anläggs.

Här kan potatis, grönsaker, örter, jordgubbar och sommarblommor odlas.

Grunden mot Regnträdgården maskeras med hjälp av en större flyttbar kruka.

Rosa ’Zéphirine Drouhin’ klätterros.
Figur 33. Rosa ’Zéphirine Drouhin’ av Erin Silversmith (CC-BY-SA-3.0).

Figur 17. Illustrationsplan. Skala 1:400 (A3)

FRUKT OCH BÄR

<i>Ribes</i> ’Tatjana’	krusbär, grön ’Tatjana’
<i>Ribes</i> ’Witte Hollander’	vinbär vit, ’Witte Hollander’
<i>Rubus</i> ’Glen Ample’	hallon ’Glen Ample’
<i>Rubus</i> ’Polka’	hösthallon ’Polka’
<i>Fragaria x ananassa</i> ’Bounty’	jordgubbe ’Bounty’
<i>Fragaria x ananassa</i> ’Dania’	jordgubbe ’Dania’

MARKTÄCKARE

<i>Fragaria vesca</i> ’Rödluvan’	smultron ’Rödluvan’
----------------------------------	---------------------

KLÄTTERVÄXT

<i>Rosa</i> ’Zéphirine Drouhin’	klätterros ’Zéphirine Drouhin’
---------------------------------	--------------------------------

ÖRTER

<i>Allium schoenoprasum</i>	gräslök
<i>Artemisia dracunculus</i>	fransk dragon
<i>Levisticum officinale</i>	libsticka
<i>Origanum vulgare</i>	oregano
<i>Rosmarinus officinalis</i>	rosmarin
<i>Salvia officinalis</i>	kryddsalvia
<i>Thymus vulgaris</i>	timjan

För komplett växtlista se bilaga 7.

Ribes ’Tatjana’ krusbär.
Figur 69. Stachelbeeren av Kornelia und Hartmut Häfele (CC BY-SA 3.0).

Figur 40. *Fragaria vesca* ’Rödluvan’ smultron.

Rosmarinus officinalis rosmarin.
Figur 70. *Rosmarinus officinalis* av Tomasz Sienicki (CC BY 2.5).

Figur 71. *Ribes* ’Witte Hollander’ vitt vinbär.

Steg 3: Gestaltningsförslag
Trädgårdens rum – Regnträdgård

I trädgårdens norra del finns en översvämningsyta. En sänka i marken kan samla upp och fördröja vattenflöden från kraftiga regn (Milford Sverige 2019). Jorden kan här tidvis bli mycket blöt vilket ställer speciella krav på växterna (Klimatsäkrad stad u. å.). Växterna som valts för denna yta är sådana som klarar tillfälliga och kortvariga översvämningar (Bellan 2020). Växterna planteras runt om sänkan och i sluttningen. På botten placeras ett lager natursten i varierande storlek.

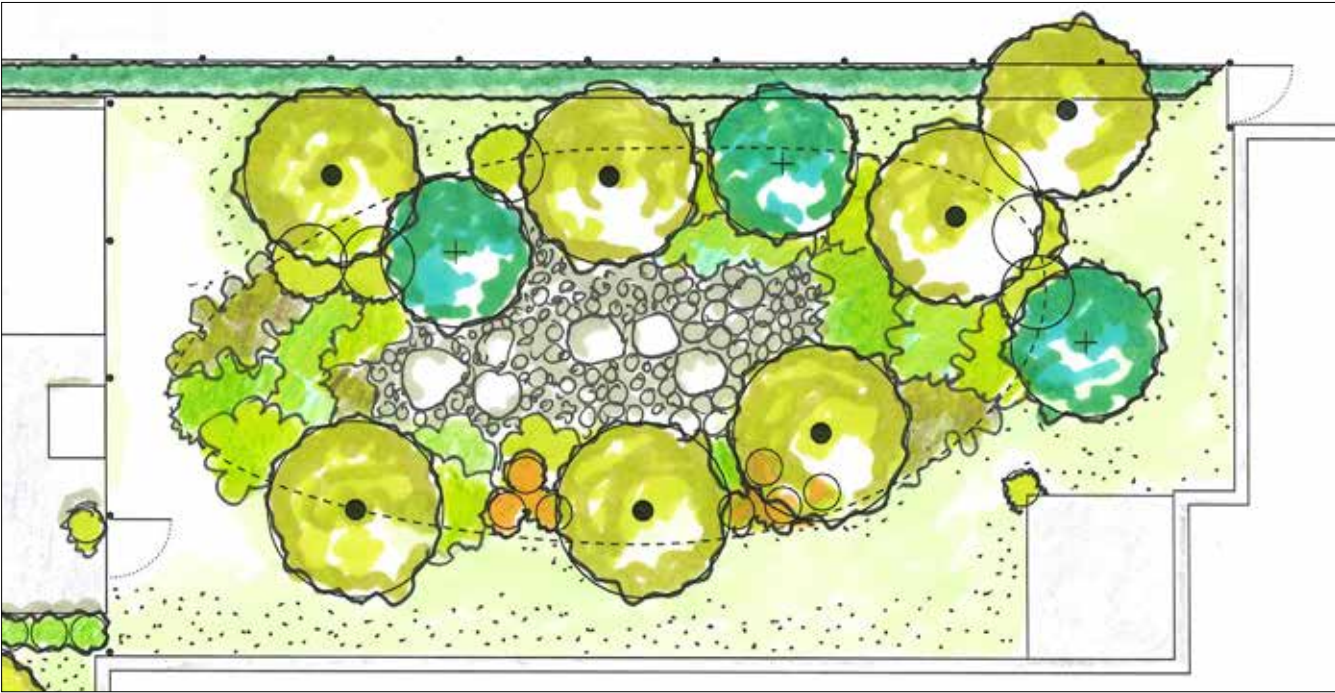
Denna del av trädgården kan inte sägas vara säker att vistas på för de boende. Därför avgränsas regnträdgården med staket mot köksträdgården. Det blir ett trädgårdsrum att betrakta utifrån och som kan utgöra ett blickfång från altanen, köksträdgården och de lägenheter som vetter åt detta håll. Befintlig vegetation bestående av fem ullungrönnar förtätas med plantering av tre tallar. Två prakthäggmisplar flyttas också hit från nuvarande placering på innergården. Städsegröna buskar i form av låg bergtall och blå krypen bidrar till att göra trädgårdsrummet mer intressant även vintertid. Smällspirea, vinterhyperikum och ölandstok ger blomning under större delen av sommaren. Perenner som jättedaggkäpa, hjärtbergenia, stor ormrot och stjärnflocka kompletterar.

I gräsmattan runt om blommor flocktulpan om våren. Gräset får sedan växa till långgräs med längre intervaller mellan klippningarna. Förutom att gynna artrikedom och pollinatörer blir gräsytan även mindre skötselkrävande.

Runt pelaren vid altanen får vildvin växa som övergår i rött under hösten.

TRÄD	
<i>Pinus Sylvestris</i>	tall
BUSKAR	
<i>Juniperus horizontalis</i> 'Wiltonii'	blå krypen
<i>Pinus mugo</i> 'Mops'	låg bergtall 'Mops'
<i>Potentilla fruticosa</i> x 'Pink Paradise'	ölandstok 'Pink Paradise'
<i>Physocarpus opulifolius</i> 'Amber Jubilee'	rödbladig smällspirea 'Amber Jubilee'
<i>Hypericum</i> 'Hidcote'	vinterhyperikum 'Hidcote'
PERENNER	
<i>Alchemilla mollis</i>	jättedaggkäpa
<i>Astrantia major</i> 'Roma'	stjärnflocka 'Roma'
<i>Bergenia cordifolia</i> 'Möja'	hjärtbergenia 'Möja', Grönt kulturarv
<i>Bistorta officinalis</i> 'Superba'	stor ormrot 'Superba'
KLÄTTERVÄXT (vid altanen)	
<i>Parthenocissus quinquefolia</i>	klättervildvin
LÖK (på gräsmattan)	
<i>Chionodoxa forbesii</i>	vårstjärna
<i>Tulipa Tarda</i>	flocktulpan Tarda

För komplett växtlista se bilaga 7.

Figur 17. Illustrationsplan.

Skala 1:400 (A3)

Figur 72. *Physocarpus opulifolius* 'Amber Jubilee' smällspirea.

Figur 30. *Pinus sylvestris* tall.

Figur 53. *Pinus mugo* 'Mops' låg bergtall.

Figur 73. *Juniperus horizontalis* 'Wiltonii' blå krypen.

Figur 63. *Alchemilla mollis* jättedaggkäpa.

Figur 74. *Bergenia cordifolia* 'Möja', hjärtbergenia.

Figur 75. *Tulipa Tarda* flocktulpan Tarda.

Figur 76. *Bistorta officinalis* 'Superba' stor ormrot.

Figur 77. *Potentilla fruticosa* 'Pink Paradise' ölandstok.

Figur 78. *Hypericum x hidcoteense* 'Hidcote' vinterhyperikum.

Astrantia major 'Roma' stjärnflocka. Figur 79. *Astrantia major* 'Roma' av Dominicus Johannes Bergsma (CC BY-SA 3.0).

Parthenocissus quinquefolia klättervildvin. Figur 80. *Parthenocissus quinquefolia* in autumn av Nino Barbieri (CC BY 2.5).

Diskussion

Syftet med den här kandidatuppsatsen har varit att undersöka hur en avgränsad del av utemiljön vid Villa Roos Park kan utvecklas med stöd av EBD, evidensbaserad design av utemiljöer i vårdsammanhang (Bengtsson et al., 2018). Samt att visa hur utemiljön i högre utsträckning kan användas och integreras i aktiviteter med fokus på växtlighetens positiva betydelse för upplevelsen av trädgården.

Frageställningarna som besvaras är hur en avgränsad del av utemiljön vid Villa Roos Park kan utvecklas med stöd av evidensbaserad design och vilka växter som är lämpliga utifrån målgruppens särskilda behov.

Resultatet presenteras i ett övergripande gestaltningsförslag med tillhörande växtförslag. För att svara mot frågeställningen har processen genomförts i tre steg där steg ett inbegrep undersökning av miljön med platsbesök, platsdokumentation och samtal med verksamhetschef om önskemål för utveckling av den avgränsade delen av trädgården. Resultat av undersökningar och information sammanställdes. Ett antal brister i den nuvarande utemiljön identifierades och ett antal önskemål om trädgårdens användning framkom. Utifrån indelning under rubrikerna Brister i utemiljön och Önskemål för trädgårdens utveckling gavs i steg två förslag till åtgärder. Dessa samlades under tre teman med utgångspunkt i QET, Quality evaluation tool (Bengtsson & Grahm, 2014) som behandlar platsens möjlighet att anpassas utifrån evidensbaserade design-teorier i vårdsammanhang.

I det tredje steget och som resultat av designprocessen presenteras ett gestaltningsförslag i form av en övergripande illustrationsplan med tillhörande växtförslag. Gestaltningen bygger på de tre temana, utifrån vilka fem trädgårdsrum skapats: Gångstråk, Innergård, Stilla trädgård, Köksträdgård och Regnträdgård. Trädgårdsrum har skapats för sociala aktiviteter, sinnesstimulans och möjlighet till motion såväl som för lugn och ro i en mer kravlös miljö. Fokus ligger särskilt på orienterbarhet och säkerhet (Bengtsson & Grahm, 2014).

Flera faktorer har beaktats gällande växtvalen: Trädgården har försetts med en vintergrön struktur och växter har valts för att tydliggöra årstidsväxlingar och skapa skönhetsvärden året om. Växter för en vilsam upplevelse i lundmiljö har varit viktiga, liksom växter som påminner om natur. Växter har valts för att vara välbekanta och för färg, doft och smak. Flera kulturarvssorter valdes av dessa anledningar (Grönt kulturarv 2020). Växter som gynnar pollinatörer och bidrar till en upplevelserik och levande miljö är också viktiga. I köksträdgården kan en mängd aktiviteter ske knutna till odling, skötsel och skörd. Frukter och bär, grönsaker och örter är därför viktiga inslag i trädgården.

Växters behov utifrån ståndort, skötsel och särskilda växtval för översvämningssytan har varit andra faktorer att beakta, liksom att avstå alltför taggiga samt alltför pollenspridande växter (Astma- & allergilinjen u. å.).

Utmaningar i arbetsprocessen

Då det inte varit möjligt att besöka Villa Roos Park invändigt (på grund av besöksförbudet under Covid 19-epidemien) kom analysen enligt Fyra zoner i kontakt med utemiljön (Bengtsson 2015) att bli något mindre ingående än vad som avsetts. En avgränsning av projektet hade dock redan gjorts till att gälla endast den inhägnade delen av trädgården, zon 3 (ibid). Kontakten mellan inne och ute har av dessa anledningar inte närmare analyserats i detta projekt.

Arbetet förhåller sig till befintligt attefallshus, gångslingans sträckning och trädgårdens nuvarande avgränsning samt att växtmaterial på platsen behålls. Detta tillsammans med byggnadens placering på tomten och tomtens storlek har utgjort vissa begränsningar för en optimal lösning gällande trädgårdens

utformning: Samtliga altaner och dagrum har exempelvis inte kontakt med den inhägnade delen av trädgården. Begränsade möjligheter att komma i kontakt med trädgården för boende på plan två har noterats. Placeringen inom området av två översvämningssytor utgör hinder för optimal användning av trädgården. Förutom att utgöra säkerhetsrisker för de boende upptar de även en betydande del av trädgårdens yta som annars exempelvis hade möjliggjort en lite mer utmanande gångslinga med träningsmöjligheter. Gångslingan skulle optimalt leda i en överskådlig slinga som leder tillbaka till utgångspunkten (Lynch 1964 se Bengtsson & Grahm 2014).

Arbetet med att hitta lämpliga växter blev överraskande stort då betydligt fler vanliga trädgårdsväxter än förväntat visade sig vara giftiga. Inga giftiga växter bör finnas i en trädgård för personer med demensjukdom enligt samtal med Katarina Blåberg, vd Good Garden. Samtliga växter i växtlistan är därför avstämda mot Giftinformationscentralen (Giftinformationscentralen 2014). Speciellt giftiga visade sig städsegröna buskar vara och variationen blev därför något mindre gällande detta växtmaterial än vad som avsetts. Allmänt omtyckta och välbekanta lökväxter som påsk- och pingstliljor utgick även de på grund av viss giftighet. Istället valdes mindre allmänt kända men å andra sidan ofarliga lökväxter som stjärnhyacint och spansk klockhyacint.

Omgivningen kring Villa Roos Park består av villabebyggelse och tillgång till vild natur saknas. Att föra in träd i gestaltningen som återfinns i svensk natur blev därför extra betydelsefullt.

Slutsatser

Utformningen av trädgårdar i vårdsammanhang kräver ställningstaganden till viktiga faktorer varav många belyses inom QET. Om rätt förutsättningar ges vid utformandet av utemiljön, så att den kan samspela med såväl omgivning som arkitektur på bästa sätt, ges den även möjlighet att stödja varje brukare utifrån individuella behov.

Min förhoppning är att kunskapen om evidensbaserad design ökar och uppmärksammas än mer och att större vikt läggs vid att skapa goda utemiljöer vid vårdinrättningar så att de som främst behöver det får ta del av trädgårdens läkande kraft.

Källförteckning

Abramsson, K. & Tenngart, C. (2003). *Grön Rehabilitering. Behov, möjligheter och förutsättningar för en grön rehabiliteringsmodell*. Växjö: LRF Sydost.

Abramsson, K. & Tenngart, C. (2003). *Grön Rehabilitering. Behov, möjligheter och förutsättningar för en grön rehabiliteringsmodell*. Växjö: LRF Sydost, ss. 25–26.

Bengtsson, A. (2015). *From experiences of the outdoors to the design of healthcare environments. A Phenomenological Case Study at Nursing Homes*. Diss. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet, s. 25.

Bengtsson A. (2003). *Utemiljöns betydelse för äldre och funktionshindrade. Kunskapssammanställning*. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut, ss 32–33.

Bengtsson, A. & Grahn, P. (2014). Natur och trädgård i ett vårdssammanhang. I Wijk. H. (red) *Vårdmiljöns betydelse*. Studentlitteratur, ss. 240–241, 236, 238–240.

Bengtsson et al., (2018). *Evidensbaserad design av utemiljö i vårdssammanhang – En forsknings-sammanställning*. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet. Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgård- och växtproduktionsvetenskap. Rapport 2018:7.

Edberg, (red) A-K. (2012). *Att möta personer med demens*, 2. uppl., Lund: Studentlitteratur.

Kaplan, R, & Kaplan S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*, s. 184.

Küller, R. (1991). Environmental assessment from a neuropsychological perspective. In: Gärling, T., Evans, G., (Eds.), *Environment, Cognition and Action: An Integrated Approach*. New York, Oxford University Press, pp. 111–147.

Ragneskog, H. (2011). *Omvårdnad och omsorg vid demens*, 2. uppl., Göteborg: Printema Förlag

Raune, I. (2014). *Många lever ett gott liv länge*. Äldre i centrum. Nr 4/2014.

Digitala referenser

Alzheimerfonden (u.å). *Demens – vår nya folksjukdom*.Tillgänglig: <https://www.alzheimer-fonden.se/demenssjukdom> [2020-08-03]

Antonowsky, A. (1996). *The salutogenic model as a theory to guide health promotion*. Tillgänglig: <https://doi.org/10.1093/heapro/11.1.11> [2020-08-03]

Astma- & allergilinjen (u.å). *Olika typer av allergi*. Tillgänglig: <https://www.astmaochallergilinjen.se/allergi/olika-typer-av-allergi/> [2020-08-03]

Bengtsson, A. & Grahn, P. (2014). *Outdoor environments in healthcare settings: A quality evaluation tool for use in designing healthcare gardens*, Urban Forestry and Urban Greening 13 (4), 878-891. Tillgänglig: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1618866714001022> [2020-08-21]

Demenscentrum (u.å). *Alzheimers sjukdom*. Tillgänglig: <https://www.demenscentrum.se/Fakta-om-demens/Demenssjukdomarna/Alzheimers-sjukdom> [2020-08-03]

Demenscentrum (u.å). *Demenssjukdomar ökar mest i utvecklingsländer*. Tillgänglig: <https://www.demenscentrum.se/Nyheter/Fattigaste> [2020-08-03]

Demenscentrum (u.å). *Symptom beteendemässiga*. Tillgänglig: <https://demenscentrum.se/Fakta-om-demens/Symtom/Beteendemassiga> [2020-08-16]

Demenscentrum (u.å). *Symptom kognitiva*. Tillgänglig: <https://demenscentrum.se/fakta-om-demens/vanliga-symptom/kognitiva-symptom> [2020-08-16]

Demenscentrum (u.å). *Väcka minnen | reminiscens*. Tillgänglig: <https://demenscentrum.se/Arbete-med-demens/Metoder-och-arbetssatt/Reminscens> [2020-08-16]

Grahn P. et al. (2010). *Using affordances as a health-promoting tool in a therapeutic garden*. Thompson Ward C., Bell S., Aspinall P., (red). Innovative approaches to researching landscape and health. London, Routledge, (pp.116-154) Tillgänglig: https://www.researchgate.net/profile/Patrik_Grahn2/publication/234074457_Using_affordances_as_a_health-promoting_tool_in_a_therapeutic_garden/links/0fcfd50ed8745cfc8f000000/Using-affordances-as-a-health-promoting-tool-in-a-therapeutic-garden.pdf [2020-08-21]

Hjärnfonden (u.å). *Alzheimers sjukdom och övrig demens*. Tillgänglig: <https://www.hjarnfonden.se/om-hjarnan/diagnoser/alzheimers/> [2020-08-16]

Hjärnfonden (u.å). *Vad är Alzheimers sjukdom?* Tillgänglig: <https://www.hjarnfonden.se/om-hjarnan/diagnoser/alzheimers/>

Giftinformationscentralen (2014). *Växter*. Tillgänglig: <https://giftinformation.se/vaxtregister> [2020-08-03]

Google (2020). Tillgänglig: <https://www.google.com/maps/place/Vardaga+Villa+Roos+> [2020-08-16]

Klimatsäkrad stad (u.å). *Svackdike*. Tillgänglig: <http://klimatsakradstad.se/dagvattenkonstruktioner/svackdike/> [2020-08-16]

Regeringen (u.å). *Demensstrategi med fokus på omsorg*. Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/artiklar/2018/05/demensstrategi-med-fokus-pa-omsorg/> [2020-08-03]

Grönt kulturarv® | Externwebben - SLU (2020). *Grönt kulturarv*. Tillgänglig: <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/gront-kulturarv/> [2020-08-03]

SGU | Sveriges geologiska undersökning (u. å.). *Geokartan*. Tillgänglig: <https://apps.sgu.se/geokartan/#mappage> [2020-08-13]

Socialmedicinsktidskrift.se Stigsdotter, U. (2012). *Terapiträdgårdar – evidensbaserad hälsodesign*. Vol 89, nr 3, ss. 241–242. Tillgänglig: <https://socialmedicinsktidskrift.se/index.php/smt/article/view/914> [2020-08-21]

Ej publicerat material

Bellan P., universitetsadjunkt SLU, mailkonversation 27 juli 2020.

Blåberg A., trädgårdsdesigner Good Garden. Telefonsamtal 5 juli 2020.

Blåberg, K., vd Good Garden. Telefonsamtal 3 juli 2020.

Milford Sverige, mailkonversation 12 augusti 2020.

Nilsson Å. Uppgift kursen Hälsoträdgårdar, SLU 2019.

Villa Roos Park. Personligt samtal 17 juni 2020.

Bildreferenser

Lantmäteriet (u.å). *Min karta*. Tillgänglig: <https://minkarta.lantmateriet.se/> [2020-08-11]

Landscape (2019). *Planterings- och utrustningsplan*, skala 1:200, Helsingborg.

Alla foton av Åsa Nilsson när inget annat anges.

Alla illustrationer av Åsa Nilsson när inget annat anges.

Bilaga 1

Steg 1: Resultat av undersökningar Platsdokumentation

Utemiljön vid Villa Roos Park fotograferades och bilderna har använts som underlag för att tydliggöra åtgärdsbehov.

Figur 81. Viloplatz vid trädgårdens södra ände.

Figur 82. Ett nätstängsel utgör avgränsning.

Figur 83. Två gatlykter finns i den yttre trädgården.

Figur 84. Gångstråket innanför och utanför stängslet.

Figur 85. Viloplatz på innergården.

Figur 86. Nödutgång.

Figur 87. Odlingslådor utmed gångstråket.

Figur 88. Mot entrégrinden.

Figur 89. Viloplatz i vägkorsningen.

Figur 90. Inre och yttre trädgårdsrum.

Figur 3. Gångstråk runt innergården.

Figur 91. Uterum med altan på plan 2.

Figur 92. Grind av metall.

Figur 93. Altan i två våningar.

Figur 94. Papperskorg vid entrén mellan inre/yttre trädgård.

Figur 95. Viloplatz i skugga.

Figur 96. Vattenkonst vid entrén.

Figur 97. Betongkruka med penséer vid entrén till uterummet.

Figur 98. Uteplats på innergården.

Figur 99. Bokhäck markerar gräns mellan inre och yttre trädgård.

Figur 100. Belysningspallare.

Figur 101. Ublick från altaner mot översvämningssytan.

Figur 102. Perennplanteringar utmed innergården.

Figur 103. Utblick mot omgivningen.

Figur 104. Viloplatz utmed gångvägen.

Figur 105. Gången utanför stängslet tillhör området.

Figur 106. Utblick från boendes fönster mot översvämningssyta.

Figur 107. Flaggstång, odlingsbord och komposttunna på innergården.

Figur 108. Attefallshus under uppbyggnad.

Figur 109. Dagrum med utblick mot trädgården.

Figur 110. Översvämningssyta med träd; ullungensis 'Dodong'.

Figur 111. Gången leder rakt mot grinden.

Figur 112. Gångens sträckning utmed stängslet.

Figur 113. Innergården möter yttre trädgård.

Figur 114. Den inhägnade trädgårdens södra hörn.

Bilaga 2

Steg 1: Resultat av undersökningar Platsundersökning med stöd av QET – Fyra zoner av kontakt med utemiljön

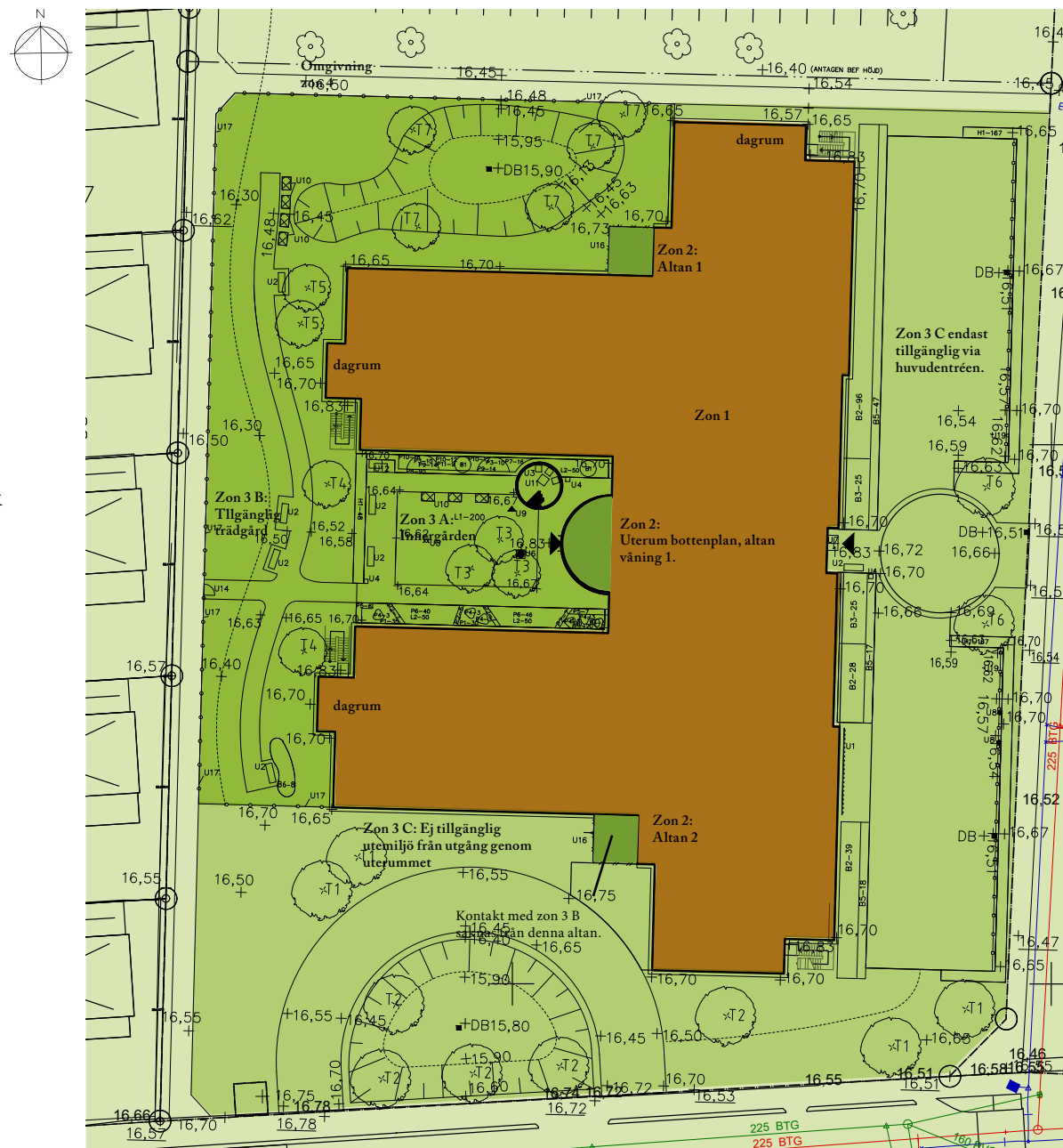
I denna analys är zon 3 uppdelad i A, B och C. Zon 3 A och 3 B är tillgänglig för de boende, medan zon 3 C inte är tillgänglig för de boende via entrén genom uterummet.

Zon 1: God kontakt med utemiljön inifrån genom stora fönster från de rum i byggnaden som används av de boende. Det är även god kontakt mellan ute och inne i dagrummen samt uterummet på bottenplan.

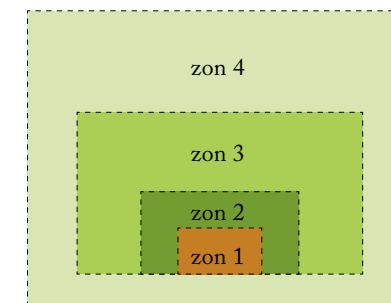
Zon 2: Övergångszoner mellan ute och inne består på plan två av av två altaner, samt en gemensam större altan ovanför uterummet. På bottenvåningen finns ett glasat uterum med entré mot innergården. Altan 1 har utblick mot zon 3 B och zon 4 medan altan 2 saknar utblick mot zon 3 B men har utsikt mot zon 3 C och zon 4. Vare sig altan 1 eller altan 2 har kontakt med zon 3 B respektive zon 3 C genom utgång, utan entré sker via uterummet till zon 3 A.

Zon 3: Den skyddade innergården (zon 3 A), är mer tillgänglig än den yttre trädgården (zon 3 B). Zon 3 A finns i direkt anslutning till det glasade uterummet. Om man bor på våning 2 är det en större ansträngning att ta sig ner till uterummet (zon 2) och innergården (zon 3 A) då man behöver ta hiss och kan behöva assistans av personal. Övrig trädgård tillhörande Villa Roos Park (Zon 3 C) är endast tillgänglig via huvudentrén. Då den delen av utemiljön främst består av parkeringsplatser samt vändplats för transporter är den heller av säkerhetsskäl ingen lämplig utemiljö att vistas i för de boende. Från zon 3 A har man kontakt med zon 3 B genom utgång vid bokhäcken. Kontakt med zon 4 finns genom vy över häcken.

Zon 4: Kontakten med den yttre miljön är från zon 3 helt öppen/oskyddad men samtidigt helt avgränsad/instängd på grund av stängslet och en sväröppnad grind.

Figur 5. Planterings- och utrustningsplan (© Landscape 2019).

Principmodell för Fyra zoner av kontakt med utemiljö (Bengtsson 2015).

- Zon 1: Kontakt med utemiljön inifrån
- Zon 2: Övergångszon mellan inne och ute
- Zon 3 A och 3 B: Trädgård tillgänglig via entré mot innergård
- Zon 3 C: Utemiljö tillhörande Villa Roos Park, ej tillgänglig via innergård.
- Zon 4: Kontakt med omgivningen

Figur 96. Kontakt mellan zon 1 och 3.

Figur 91. Kontakt mellan zon 2 och 3.

Figur 90. Kontakt mellan zon 3 A och zon 3 B.

Figur 111. Kontakt mellan zon 3 och zon 4.

Bilaga 3

Steg 1: Resultat av undersökningar

Platsundersökning med stöd av QET

– 19 miljökvantiteter varav 6 miljökvantiteter för bekväm design

Nära och lättillgängligt

Boendet är uppdelat i två plan. Från det övre planet är trädgården (zon 3 A och 3 B) inte lättillgänglig för en person med demens och eventuella problem att röra sig, då man behöver ta hiss och även kodlås kan utgöra ett hinder. Väl nere på bottenplan är trädgården lätt tillgänglig genom entrén i det glasade uterummet. Dörren är lätt att öppna och golvet är i avsaknad av trösklar.

Omgärdning och entréer

Mellan de två flyglarna skapas ett inre trädgårdsrum (zon 3 A). Här har personalen bättre möjlighet att ha översyn jämfört med i den yttre delen av trädgården och innergårdens gräns emot den yttre trädgården (zon 3 B) definieras av en häck vilket ytterligare förstärker den omgärdande kvalitén. Denna är nyplanterad vilket gör att det inre trädgårdsrummet upplevs sakna gräns. Hela trädgården omgärdas av ett nästängsel. Stängslet har funktionen att stänga inne/ute och inger inte känsla av att vara skyddad. Entrégrinden är väl synlig från innergården men ger signalerar visuellt instängdhet, den är också svår att öppna.

Trygghet och säkerhet

Den inre gården upplevs vara trygg och säker. Gångytorna är ljusa (i kontrast till planteringar och gräsmatta) och plana och rummet är lätt att överblicka och orientera sig i. Belysningspollare utplacerade i perennrabatterna lyser upp innergården kvällstid. Tre gatlyktor lyser upp det yttre trädgårdsrummet (zon 3 B). Två parkbänkar finns utplacerade i bortre delen av det inre trädgårdsrummet.

Den asfalterade gången till det yttre trädgårdsrummet löper rakt emot grinden ut från området. Grinden är relativt hög (120 cm) och svåröppnad samt signalerar tillsammans med metallstängslet instängdhet vilket kan öka viljan att lämna området för boende personer med oroligt sinne. Gångvägen leder söderut mot en återvändsgränd där den slutar i stängslet (vilket inte verkar avsett på ritningen) och med överblick mot fortsättningen av miljön utanför (zon 4). Norrut löper gångvägen mot ett attefallshus som är under uppbyggnad. Här finns en översvämningssyta i form av en urgrävd grästäckt svacka i marken. Om en person med demens och svårighet att läsa av miljön lämnar gångvägen och går ut på gräsmattan finns risk att snubbla ner i svackan som inte avgränsas på något sätt mot omgivande gräsmatta.

Familjärt/lätt att ta till sig

Vare sig den inre gården eller den yttre trädgården upplevs familjär. När perennrabatterna utmed innergårdens långsidor prunkar sommartid upplevs miljön mer tilltalande, men det saknas bland annat vintergrön struktur som kan bidra till att miljön upplevs mer intressant året om. En flaggstång är placerad framför entrén, sittplatser i form av parkbänkar, en kompost av plast samt tre upphöjda odlingsbänkar, samt en mindre vattenkonst utgör blickfång. Växtligheten utgörs av bokhäck, två perennplanteringar utmed långsidorna samt tre träd (*Amelanchier lamarckii* prakthäggmispel) vid entrén.

Orienterbarhet enligt Lynchs begrepp för förståelsen av utemiljön

Stigar

Innergårdens gångstråk runt en rektangulär gräsplan är tydligt och miljön lätt att orientera sig i. Den yttre trädgårdens asfalterade gång slutar i två återvändsgränder, varav den norrut håller på att bebyggas med ett attefallshus, vilket kommer att utgöra en logisk vändpunkt för promenadslingan. Söderut slutar gången abrupt vid stängslet. Gången från innergården leder rakt ut mot grinden, vilket kan uppmana till att lämna området.

Landmärken

En flaggstång, sittplatser i form av parkbänkar, en kompost av plast, en mindre vattenkonst, och en betongkruka med sommarblommor vid entrén till uterummet är exempel på landmärken.

Platser

Trädgården består idag av två rum (zon 3 A och zon 3 B), otydligt avgränsade av nyplanterad häck.

En mindre cirkelformad uteplats på innergården (zon 3 A) är placerad direkt utanför en boendes fönster.

Noder

Gångvägens korsning är utformad som en öppen fyrvägs-korsning med sittplatser i direkt anslutning.

Gränser

Gränser utgörs av stängsel och grind.

Olika möjligheter i olika väder

Trädgården saknar skydd vid regn, sol och vind. Attefallshuset som är under uppförande i trädgårdens norra ände kommer dock att möjliggöra användning av trädgården i större utsträckning. Vid sämre väder kan aktiviteter ske där och huset kan utgöra ett mål för korta promenader från huvudbyggnaden.

För foton platsdokumentation se bilaga 1.

Bilaga 4

Steg 1: Resultat av undersökningar

Platsundersökning med stöd av QET

– 19 miljökvantiteter varav 13 miljökvantiteter för stimulerande design

Kontakt med omgivande liv

Villa Roos Park är beläget i utkanten av Staffanstorps centrum. Omgivningen kring boendet består av lugna villaområden med småhus. Längre norrut finns en park (Roos park). Gatorna närmast boendet är mindre trafikerade, några hundra meter söderut löper den mer trafikerade Malmövägen.

Sociala möjligheter

I dagsläget ges få möjligheter att använda trädgården för socialt umgänge. På innergården finns en mindre uteplats, möblerad med bord och stolar, samt två parkbänkar vid bokatäcken. Tre upphöjda odlingsbänkar samt en kompost utgör inte verktyg nog att arrangera meningsfulla gruppaktiviteter i denna del av trädgården. Innergården utgör ändå en bättre miljö jämfört med den yttre trädgården. I den yttre trädgården finns idag fyra parkbänkar och fyra pallkragar för odling samt några träd och buskar (*Acer platanoides* skogslönn, *Alnus incana* ’Laciniata’ fläckbladig gråal och *Sorbus ulleungensis* ’Dodong’ ullunggrön).

Lustfyllda och meningsfulla aktiviteter

Möjlighet till lustfyllda och meningsfulla utomhusaktiviteter består mest i att promenera runt innergården eller iaktta perennrabatterna utmed husväggarna när de blommar. Odlingslådorna var vid besöken inte använda.

Kultur och anknytning till gångna tider

En flaggstång finns på innergården samt vintertid möjlighet till julgran (fundament i marken).

Symbolism/speling

Möjlighet att anknyta till mer orörd natur/uppleva en känsla av tidlöshet inom området saknas. Omgivningen består av villaträdgårdar, norrut finns en obebyggd tomt med naturlig miljö, även den kommer dock att bebyggas.

Öppet och utsikt

Innergården som rum upplevs vara väl avvägt mellan öppenhet/utsikt över bokatäcken och möjlighet till skydd. Den yttre trädgården är så öppen att man upplever sig oskyddad för insyn där samtidigt som man upplever en känsla av instängdhet genom grind och stängsel.

Känsla av rymd

I den yttre delen av trädgården, är känslan av rymd så stor att den istället ger en känsla av att vara helt oskyddad på grund av avsaknad av växtlighet. Samtidigt bidrar det metallfärgade stängslet och grinden till en känsla av instängdhet.

Artrikedom och variation

Perennrabatterna utmed innergårdens långsidor innehåller *Buddleja davidii* syrénbuddleja, *Dicentra spectabilis* ’Alba’ löjtnantshjärta, *Echinacea purpurea* ’Alba’ rudbeckia, *Brunnera macrophylla* kaukasisk förgätmigej, *Hemerocallis* ’Arctic Snow’ daglilja, *Hosta* ’Halcyon’ funkia, *Geranium Rozanne* trädgårds-

näva, *Lychnis coronaria* ’Angels Blush’ purpurklätt, *Nepeta x fassenii* Walkers Low’ kantnepeta, *Pennisetum alopecuroides* ’Hameln’ lampborstgräs, *Salvia nemorosa* ’Caradonna’ stäppsalia, *Sedum telephium* ’Bon bon’ kärleksört, *Crocus vernus* ’Flower Record’ krokus och *Narcissus pseudonarcissus* påsklilja. Den yttre trädgården (zon 3 B och 3 C) är planterad med ett fåtal träd av sorter som *Acer platanoides* skogslönn, *Alnus incana* ’Laciniata’ fläckbladig gråal, *Amelanchier lamarkii* prakthäggmispel, *Prunus serrula* glanskörsbär, och *Sorbus ulleungensis* ’Dodong’ ullunggrön (Planterings- och utrustningsplan, © Landscape 2019).

Sinnlig njutning av natur

Det finns på innergården möjlighet att under sommarhalvåret betrakta färgrika blommor i perennplanterarna, att höra fågelsång, att sitta ned i sol eller skugga. Den yttre trädgården ger möjlighet att sitta ned i soligt och utsatt läge.

Årstidsväxlingar i naturen

Årstidsväxlingarna kan bäst följas genom utblickar mot omgivande villaområden med mer växtlighet (zon 4).

Rofylldhet

Den inre gården upplevs i mindre grad rofylld snarare upplevs området kalt och inger känslan av tristess. Den mindre vattenkonsten är inte tillräcklig som rogivande element, den ger inget porlande ljud och kan vara svår att begripa i sin utformning av natursten. Den yttre trädgården upplevs inte heller rofylld då den saknar avskildhet och skydd genom växtlighet.

Vildhet och natur

Naturlig växtlighet saknas. En obebyggd tomt norr om området utgör en något mer naturlig miljö men kommer att bebyggas.

Avskildhet/skyddat

Innergården (zon 3 A) upplevs någorlunda avskild och skyddad. Däremot har den boende med fönster mot uteplatsen inte någon privat sfär utanför fönstret.

För foton platsdokumentation se bilaga 1.

Bilaga 5

Steg 1: Resultat av undersökningar

Sammanställning av brister och önskemål – enligt samtal med verksamhetschef

Verksamhetschefens mål är en trivsamt och grönskande trädgård som ska användas i hög utsträckning av brukarna och integreras med de dagliga aktiviteterna.

Brister i utemiljön

- Trädgården upplevs kal, oskyddad och monoton. Delvis på grund av att träden är så nyplanterade men också för att trädgården saknar rumsindelning och lummighet i form av fler buskar och perennplanteringar.
- Avgränsande skydd i form av växtlighet utåt saknas. Trädgårdens avskärmning består av ett trådstängsel av metall, ca 120 cm högt och en metallgrind med sväröppnat lås som ska hindra de boende från att förirra sig utanför området.
- Trädgården är inte tillräckligt trygg för att de boende ska kunna uppsöka den på egen hand. En översvämningsyta med brant lutning utgör en säkerhetsrisk för de boende.

Önskemål för trädgårdens utveckling

- Fler lummiga träd som kan rama in trädgården och få den att kännas mer skyddad och ombonad. Gärna några fruktträd.
- Buskar som döljer trådstängslet och gömmer grinden.
- Möjliggöra odling av frukt och grönt som kan användas i matlagningen (maten lagas på plats). Integrera sådd, vattning, skötsel, rensning, skörd etc som en del av dagliga aktiviteter. Två mindre upphöjda odlingsbord finns idag men dessa behöver utökas. En större yta för odling bör anläggas, exempelvis i anslutning till attefallshuset.
- Mer rumsindeldad trädgård, för en mer varierad upplevelse och för att rum för olika behov ska finnas, t ex umgänge, vila, odling. Fler sittplatser behövs för olika ändamål.
- Ett attefallshus 6 x 4 m, (under uppförande) kan ha olika funktioner till exempel som ”butik” men också för andra dagliga aktiviteter vid dåligt väder, och som möjlighet att förlänga trädgårdssäsongen.
- En portal vid häcken som avgränsar innergården från den yttre trädgården för att visa/locka till inträde i utökad miljö.
- Perennplanteringar med blommor i starka färger för en mer lustfylld upplevelse av trädgården, i direkt anslutning till de två uterummen samt de två balkongerna, så att växterna kan iakttas även inifrån. Växter som drar till sig insekter som fjärilar och humlor.
- En sinnenas trädgård/rabatt för sinnesstimulering.
- Översvämningsytan behöver avgränsning i form av buskar som hindrar från att komma för nära lutningen.
- Möjlighet att kunna hålla djur, exempelvis kaniner eller höns, under sommarsäsongen.

Sammanställning av brister och önskemål – enligt intervjuer med fem personer inom vård och en anhörig till boende

Sammanfattning av intervjuer gjorda under våren 2020 vid grupparbete inom programmet Outdoor Environments for Health and Well-being, SLU.

Brister i utemiljön

- Utemiljön vid Villa Roos Park används endast under sommartid, eftersom den saknar skydd för såväl, regn, vind, som sol.
- Utemiljön uppfattas som oinbjudande, ostimulerande, ödslig och osäker, öppen och oskyddad.
- Utemiljön saknar möjligheter till stimulans som inspirerar till aktivitet, engagemang och socialt umgänge.
- Utemiljön saknar platser för vila och återhämtning, såväl som sociala platser att umgås på med familjen.
- Utemiljön är inte tillräckligt säker. Gången som leder rakt ut till grinden uppmanar till att lämna området. Översvämningsytan i form av en fördjupning i gräsmattan av cirka 0,5 meter saknar avgränsning.
- Utemiljön är inte anpassad till de fysiska och psykiska begränsningarna hos brukarna
- Utemiljön är svår att nå av flera skäl; dels på grund av vissa kodlås inom avdelningarna men också genom att de boendes fysiska och kognitiva förmåga är otillräckliga för dem att på egen hand ta sig ut. De flesta behöver assistans av personal för att komma ut i trädgården.
- Stängslet inger en känsla av att vara instängd, vilket förstärks genom metallmaterialet.
- Asfaltsgången som leder från den inre gården rakt mot grinden är problematisk eftersom den uppmuntrar de boende att gå utanför området där de kan förirra sig.
- Ojämn gräsmatta utsätter de boende för risk att snubbla och falla.
- Utemiljön saknar ”en röd tråd” som vägleder mellan olika trädgårdsrum.

Önskemål för trädgårdens utveckling

- En person föreslår att en tydligare rumsindelning av trädgården skulle vara till nytta för de boendes förmåga till orientering, och lyfter behovet av att gömma stängslet bakom vegetation.
- Det finns en önskan om att göra trädgården mer lummig, skyddad och hemtrevlig. Det skulle göra trädgården mer ombonad, skönare att vara i och även uppfattas som säkrare.
- Flera personer lyfter vikten av att med hjälp av växtlighet tydliggöra de olika årstiderna. Det skulle också ge möjligheter till mjuk sinnesstimulans. Att vara utomhus och iakttå naturen och lyssna på fåglar är sådant som man kan göra även vid senare stadier av demens. Aktiviteter som att ta fotbad och få massage utomhus sommartid var förslag på ytterligare aktiviteter som kom fram under intervjuer. Eller att bara kunna sitta ute och i en vacker miljö och njuta av solens värmande strålar.
- En person föreslog att en plats i trädgården för sinnesstimulering skulle vara till nytta och glädje för de boende. Exempelvis föreslogs blommor med starka färger, doft och smak. Växter som attraherar fåglar och fjärilar, gräs som vajar i vinden, ljudet av porlande vatten.
- Möjligheten att kunna skörda frukt, bär, kryddor och grönsaker efterfrågades också som en möjlighet att stimulera smak och luktsinne. Samt att kunna använda i matlagningen och göra aktiviteter kring.
- Två personer lyfte aspekten att doftminnen triggar minnen från tidigare erfarenheter av trädgårdsarbete och matlagning, och måltider med nära och kära samt vilket glädjeämne det är att kunna odla och skörda egenodlade produkter.

Sammanställning av aktiviteter man önskar bedriva

Här följer en sammanställning av aktiviteter man önskar bedriva i trädgården baserad på samtal och intervjuer.

- Uppleva naturen, promenera, spela bingo, utöva trädgårdsarbete och gymnastik, betrakta och sköta om husdjur.
- Vara utomhus och iakttå naturen och lyssna på fåglar
- Ta fotbad och få massage utomhus sommartid
- Sitta ute och i en vacker miljö och njuta av solen.
- Sinnesstimulering genom syn, hörsel, känsel, doft, smak.
- Skörda frukt, bär, kryddor och grönsaker att använda i matlagningen och göra aktiviteter kring.
- Attefallshuset kan ha olika funktioner till exempel som ”butik” men också för andra dagliga aktiviteter vid dåligt väder, och som möjlighet att förlänga trädgårdssäsongen.
- Möjlighet att kunna hålla djur, t ex kaniner eller höns, under sommarsäsongen.

Sammanställning av brister i utemiljön

– enligt Fyra zoner av kontakt med utemiljön

Undersökningen av miljökvaliteterna i utemiljöns zon 3 visade på följande brister:

- Att nå utemiljön från våning två kräver större ansträngning då man är beroende av att ta hiss och/eller få hjälp av personal.
- Den södra altanen har inte kontakt med den inhägnade delen av trädgården.
- Den icke avgränsade delen av utemiljön som nås via huvudentrén vetter mot parkeringsplatser, vändplats för transporter och en av utemiljöns två översvämningsytor. Det är därför vare sig en säker eller givande miljö att vistas i.
- Kontakten med omgivningen från den inhägnade delen av trädgården är tydligt tillstängd genom stängslets utformning. Grinden är sväröppnad.
- Kontakten med omgivningen från hela området tillhörande Villa Roos Park är helt öppen och det saknas skydd mot insyn.

Bilaga 6

Steg 1: Resultat av undersökningar

Sammanställning av brister i utemiljön

– enligt 19 miljökvalitéer för bekväm respektive stimulerande design

Här presenteras resultat i form av identifierade brister i utemiljön enligt de 19 miljö-kvalitéerna. Denna sammanställning baseras på analyser i bilaga 3 och 4.

Nära och lättillgängligt

- Inga brister upplevs.

Omgärdning och entréer

- Häckens mellan den inre och yttre trädgården utgör ännu ingen omgärdande kvalitet.
- Nätstängslet utgör ingen omgärdande kvalitet.
- Entrégrinden väl synlig men inte välkomnande i sin utformning.

Trygghet och säkerhet

- En trädgårdsgång leder rakt mot grinden, inte säkert för de boende.
- Gången slutar söderut i återvändsgränd.
- Risk att snubbla ner i översvämningsytan som inte är tydlig och saknar avgränsning.

Familjärt/lätt att ta till sig

- Trädgården upplevs inte familjär: Vintergrön struktur saknas som gör att miljön upplevs mer behaglig året om. Växtligheten som utgörs av bokhäck, två perennplanteringar utmed innergårdens långsidor samt ett fåtal nyplanterade träd och buskar är inte tillräckliga för en familjär upplevelse av trädgården.

Orienterbarhet: Stigar, landmärken, platser, noder och gränser

Stigar

- Gångvägen utmed området slutar norrut och söderut i två återvändsgränder vid staketet.
- Gången från innergården går rakt ut mot grinden, vilket kan uppmana till att lämna området.

Landmärken

- En flaggstång, sittplatser i form av parkbänkar, en kompost av plast samt tre upphöjda odlingsbänkar är inte effektivt för att miljön ska upplevas familjär. Inte heller den mindre vattenkonsten utgör ett tydligt blickfång.

Platser

- Trädgården består idag av två rum otydligt avgränsade av nyplanterad häck.

Noder

- Gångvägens korsning är olyckligt utformad som en öppen fyrvägs korsning med sittplatser i direkt anslutning.

Gränser

- Gränser utgörs av stängsel och grind. Gränserna upplevs inte positiva.

Olika möjligheter i olika väder

- Trädgården saknar skydd vid regn, sol och vind. Attefallshuset som är under uppförande i trädgårdens norra del kommer dock att möjliggöra användning av trädgården i större utsträckning. Vid sämre väder kan aktiviteter ske där och huset kan utgöra ett mål för korta promenader från huvudbyggnaden.

Kontakt med omgivande liv

- Genom avsaknaden av omgärdande växtlighet är kontakten med omgivande liv direkt, men genom stängslets utformning upplevs omgivande liv vara nära men oåtkomligt.

Sociala möjligheter

- Få möjligheter ges att använda trädgården för socialt umgänge. Endast en liten uteplats finns att samlas på.

Lustfyllda och meningsfulla aktiviteter

- Möjlighet saknas i stort sett. Attefallshuset kommer däremot snart att möjliggöra aktiviteter med anknytning till odling i odlingslådor, upphöjda odlingsbänkar och kompost. Det är dock inte tillräckliga verktyg för meningsfulla trädgårdsaktiviteter.

Kultur och anknytning till gångna tider

En flaggstång som finns på innergården samt vintertid möjlighet till julgran (fundament i marken) samt några sorter av perenner och lökväxter är det enda som kan ge associationer till kultur och/eller bakåt i tiden.

Symbolism/spegling

Möjlighet att anknyta till mer orörd natur inom området saknas. Omgivningen består av villaträdgårdar, norrut finns en obebyggd tomt med naturlik miljö, även den kommer dock att bebyggas.

Öppet och utsikt

- Den yttre trädgården är så öppen att man upplever sig helt oskyddad där, samtidigt upplever man en känsla av instängdhet på grund av grind och stängsel.

Känsla av rymd

I den yttre delen av trädgården (zon 3 B), är känslan av rymd så stor att den istället ger en känsla av att vara helt oskyddad på grund av avsaknad av växtlighet. Samtidigt bidrar det metallfärgade stängslet och grinden till en känsla av instängdhet.

Artrikedom och variation

- Tillräcklig artrikedom och variation för en njutbar trädgårdsupplevelse saknas.

Sinnlig njutning av natur

- Saknas.

Årstidsväxlingar i naturen

- Årstidsväxlingarna är inte tillräckligt tydliga i trädgården. De kan bäst följas genom utblickar mot omgivande villaområden med mer växtlighet (zon 4).

Rofyllddhet

- Den inre gården upplevs kal och kan inge känslan känslan av tristess. Den yttre trädgården upplevs inte heller rofylld då den saknar avskildhet och skydd genom växtlighet.

Vildhet /natur

- Trädgården saknar vildare partier och naturlig växtlighet, inte heller utblickar ger sådana vyer.

Avskildhet/skyddat

- Trädgårdens nuvarande utformning gör att intrycket blir att man är oskyddad men instängd
- Flera lägenheter har fönster mot eller i direkt anslutning till uteplats, och gångväg.

För foton platsdokumentation se bilaga 1.

Bilaga 7

Växtlista

Perenner		Lignoser		Lök	
<i>Achillea millefolium</i> ’Credo’		<i>Acer palmatum</i> ’Dissectum’		<i>Allium aflatunense</i> ’Purple sensation’	
<i>Agastache foeniculum</i>		<i>Buddleja davidii</i>		<i>Camassia leichtlinii</i> ’Caerulea’	
<i>Alcea rosea</i>		<i>Cornus mas</i>		<i>Chionodoxa forbesii</i>	
<i>Alchemilla mollis</i>		<i>Fagus sylvatica</i>		<i>Crocus chrysanthus</i> ’Prins Claus’	
<i>Asarum europaeum</i>		<i>Forsythia</i>		<i>Hyacinthoides hispanica</i>	
<i>Aster</i> ’Axel Tallner’		<i>Hamamelis mollis</i>		<i>Lilium martagon</i>	
<i>Astilbe chinensis</i> ’Vision in Pink’		<i>Hypericum</i> ’Hidcote’		<i>Muscari botryoides</i>	
<i>Astilbe chinensis</i> ’Vision in White’		<i>Juniperus horizontalis</i> ’Wiltonii’		<i>Puschkinia scilloides</i>	
<i>Astrantia major</i> ’Roma’		<i>Ligustrum vulgare atrovirens</i> ’Goliat’		<i>Tulipa Tarda</i>	
<i>Astrantia major</i> ’Snowstar’		<i>Philadelphus coronarius</i> ’Finn’		<i>Tulipa Purissima</i> ’White Emperor’	
<i>Bergenia cordifolia</i> ’Möja’		<i>Pinus mugo</i> ’Mops’		<i>Tulipa Sylvestris</i>	
<i>Bistorta officinalis</i> ’Superba’		<i>Pinus Sylvestris</i>		<i>Tulipa Gesneriana</i> ’Ballerina’	
<i>Brunnera macrophylla</i> ’Jack Frost’		<i>Potentilla fruticosa</i> x ’Pink Paradise’			
<i>Calamantha nepeta</i>		<i>Physocarpus opulifolius</i> ’Amber Jubilee’			
<i>Campanula persicifolia</i> ’Alba’		<i>Primula veris</i>			
<i>Coreopsis vertillicata</i>		<i>Prunus avium</i>			
<i>Echinops bannaticus</i> ’Veitch’s Blue’		<i>Prunus sargentii</i>			
<i>Epimedium versicolour</i> ’Sulhpureum’		<i>Sorbus</i> ’Astrid’			
<i>Eurybia divaricata</i>		<i>Syringa vulgaris</i>			
<i>Geranium</i> ’Rozanne’		Klätterväxter			
<i>Geranium x cantabrigiense</i> ’Karmina’		<i>Parthenocissus quinquefolia</i>			
<i>Hemerocallis fulva</i> ’Sammy Russel’		<i>Rosa</i> ’Zéphirine Drouhin’			
<i>Heuchera sanguinea</i> ’Smedsberget’					
<i>Hosta sieboldiana</i> ’Elegans’					
<i>Hosta fortunei</i> ’Aurea’					
<i>Hylotelephium cauticola</i> ’Lidakense’					
<i>Hylotelephium</i> ’Chocolate Drop’					
<i>Knautia macedonica</i>					
<i>Lavandula angustifolia</i> ’Hidcote Blue’					
<i>Matteuccia struthiopteris</i>					
<i>Nepeta racemosa</i> ’Linghem’					
<i>Omphalodes verna</i>					
<i>Primula veris</i>					
<i>Salvia nemorosa</i> ’Caramia’					
<i>Sanguisorba</i> ’Pink Tanna’					
<i>Stachys byzantina</i> ’Silky Fleece’					
Örter					
<i>Allium schoenoprasum</i>					
<i>Artemisia dracunculus</i>					
<i>Levisticum officinale</i>					
<i>Origanum vulgare</i>					
<i>Rosmarinus officinalis</i>					
<i>Salvia officinalis</i>					
<i>Thymus vulgaris</i>					